

Fem resebref från kontinenten

af

Immanuel Ilmoni

1828—1830.

Med några belysningar af J. O. I. Rancken.

Inledning.

Om hösten 1891 offentliggjorde jag »*Två resebref från kontinenten 1828, 1829 af Imm. Ilmoni*». Originalen till dem hade jag påträffat bland min afl. faders papper, och ehuru de klargjorde blott delar af Ilmonis, på sin tid uppmärksamheten fängslande, resa, tvekade jag ej att gifva allmänheten del af dem, icke allenast emedan de, det oaktadt, kunde redan i och för sig vara af någon slags kulturhistoriskt värde, och de ju ej från början voro bestämda endast för någon enskild, men, kollektivt afsedda för hans med honom korresponderande vänner i fosterlandet, delades af flera såsom en interims-tribut till detsamma, utan ock, emedan de kunde utgöra början till en samling af sådana bref, som borde framvisa bilden både af hans resas art och af hans individuella utveckling genom den. Jag har i sagda lilla skrift (inledn. s. VI) påpekat möjligheten af flera brefs tillvaro ännu och framträdande i offentligheten. Jag hade ej anat orätt. Ett fruntimmer, enkefru löjtnantskan Emma F. A. von Schantz, f. Stenvall å Birilä i Reso, sedan å Ekstensholm i Rimitto, hvilken haft godheten intressera sig för några

mina små häfdeforskningar, hade genom en min frände, frk. Gerda Rancken, fått del af nämnda lilla häfte. Hon meddelade snart åt den sednare, att hos fru löjtnantskans svägerska, enkefru kaptenkan Maria Eleonora Cecilia v. Schantz, född Pippingsköld å Perno gård i Reso socken finnes några bref af Ilmoni från antydda tidskifte, bevarade i hennes faders, den af I. flerstädes nämnde vännen, hofrättsaktuarien, fil. dr Joh. Jos. P:s, hans i flera afseenden hufvudkommissionärs, qvarlåtenskap, och vid min yttrade önskan, att kunna få del af dem utverkade hon välvilligt hos sin svägerska tillåtelse att taga afskrift af dem åt mig. Vid min någon tid derefter antydda åstundan, att få publicera dem, hade hon åter godheten förmedla tillåtelse dertill. Jag torde ej uttryckligen uttalat önskvärdheten af diplomatisk noggranhet vid afskrifningen, som delvis är verkställd af Gerda R., men jag är ganska säker på, att den, likafullt, i allt väsendtligt är t. o. m. mera tillfredsställande än nödvändigt. Skriftsättet i dessa originalbref är naturligtvis öfverensstämmande med det i I:s öfriga bref, och sådana har jag sett nog. Innehållets öfverensstämmelse med originalen är i kopiorna höjdt öfver allt tvifvel; om vid kopieringen af I:s temligen svårlästa stil någon gång stor bokstaf blifvit förväxlad med liten; om några kommata skulle blifvit (mest af mig) litet anorlunda placerade; någon inadvertens vid sammansatta ords sammanskrifning begången; något ords skriftsätt i ortografiskt afseende ändradt; så gör sådant i hufvudsak intet. Det först utgifna häftet torde tillfredsställa den yttre petigheten tillräckligt. Här har det ej gällt, att teckna en förnyad, i alla små detaljer fullständig bild, utan att med några enskilda drag komplettera en förut temligen färdig skuggteckning af en förut känd och kär person.

På det förbindligaste får jag hembära min stora tacksamhet för det vackra intresset för sak, för det utmärkta tillmötesgåendet, den vänliga välviljan, hvarpå jag fått bygga min fortsättning af breffvens publicerande.

Såsom antydt, äro *två* resebref offentliggjorda 1891, nu offentliggöras *fem*; således finnas redan såsom allmänhetens egendom sju stycken; jemte deras fortsättningar ännu några till. Om flera ännu skola komma i dagen, återstår att afvakta. De båda små häftena (kollektionerna) höra tillsammans, och då den kronologiska ordningen af breffvens affattande ej är utan betydelse, så bör rättast deras läsande ske i ordning efter dateringen. Uppfattningen af resan blir då klarare och de synbara luckorna blifva sålunda lättare blott mera synbara. Ordningsföljden blefve såsom följer.

1. Hamburg 19. 8. 1828 (med fortsättning af 20. 8. 1828)
2. Berlin 7. 9. 1828 (med fortsättning af 8. 10. 1828).
3. Dresden 5. 12. 1828 (jemte P. S. 15. 12. 1828 från Erlangen).
4. München 14. 1. 1829 (med P. S. från Wien af 18. 2. 1829).
5. Rom andra dag påsk 1829 (med forts. af 21. 4. 1829 dersammastädesifrån).
6. Neapel 10. 5. 1829 (kallas fortsättning och har P. S. 25. 5.)
7. Paris 11. 7. 1830 (forts. Haag 16. 7. och Rotterdam 18. 7. 1830).

Numrorna 3 och 4 ingå i det förra häftet; de öfriga tillhöra den sednare utgifna gruppen. I hvarje fall finnas dock luckor (se de sju breffven), om hvilkas fyllande man ännu kan hoppas.

J. O. I. R.

Hamburg den 19 Aug. 1828.

Kärälskelige Bröder!

Ifrån det vi den 23 sistl. Juli kl. 4 om morgonen lemnade Beckholmen förflöto icke mindre än 16 dygn innan vi beträdde Tysk jord; ty nästan hela denna tid hade vi dels sydliga dels sydvästliga vindar och man måste derföre hjälpa sig fram med kryssning. Gumman Hebe som förde oss fram, är likväl när hon kan spänna ut alla sina vingar, synnerligen snabb utaf sig, hvarföre också hon förr än en mängd andra fartyg Tyska, Svenska, Amerikanska etc. — hvilka voro i samma vedermöda, hann fram. Af nämnde orsak måste vi äfven redan i början af resan dröja vid Wandringsund i Nagu, såsom jag nämnt i en liten breflapp till vännen Simelius (som han väl bekommit; den jemte det der andra Documentet bägge daterade, tror jag, från Fagerholm d. 25 eller 26?) och först den 26 kommo vi till Utö-fyrbåk och dermed till hafs. Utom motvind var också den annars mkt omvexlande väderleken oss ogin, ithy att vi än hade stiltje än åter stormig sjö; men derjemte hafva mina ögon fågnats genom anblicken af åskhimmel, skydrag och ett par de aldraherligaste mänskens nätter äfvensom, hvad mig synnerligen gläder, åsynen af det fria, endast af himlaranden begränsade hafvet. — Under glädje och gamman förflöto naturligtvis dagarne af vår sjöresa: sång och dryckjom hörde till hufvudsakerne, det förstås och likasom vår Öfvermunkänk — Hebes Calle ¹⁾ benämnd — dagligen och i ymighet försåg oss med i äkta skeppsstil tillagad

---

¹⁾ ? Gustaf, ej Carl, Åberg från Åbo var kapten på Hebe.

gröt, ärtsoppa, skinka etc. hvilka bastanta saker i början graverade något min Archæus, ²⁾ likaså voro våra källrar (ty enhvar hade sin) ganska väl besatta. Inom vårt lilla vaggande samhälle hade vi också våra egna namn och funktioner: t. ex. Åberg het, *Brambrast* eller i högtidlig stil *Bramkraft* ³⁾ Ibi-Calle-Mahmud-El-Perfuttan, Storsultan och Sjelfherrskaren öfver den bevingade borgen Hebe. — Liljedal ⁴⁾ benämnd Assa-føetida och jag Toltti utgjorde Sundhetsrådet. — Ynglingarne Ekman, Malmström och Kropp voro våra Cadetter och Forsbom ⁵⁾ deras chef, — Tysken *Walke* (en hyggelig, något egenkär man, hvilken ville passera för bevandrad i alla vetenskaper och som uti allan nöd och inquietude tröstade sig med sin verkligen vackra frus porträt — ja han hette hos oss *Saxalainen*: och i allmänhet var Finska språket nästan vårt dagliga och Hofspråk. Af kroppsöfningar idkades t. ex. klängning i tågvirket, men isynnerhet uppfriskade vi oss medelst bad i diverse former, dels i tunna, dels med pågjutning, dels simning, detta sednare ett par gånger under stiltje: nu kan jag derföre också säga att jag summit i Eystrasalts böljor midt på dess vidsträckta yta (andra ggn var det i Trave-viken) och känslan deraf då man lyftades af de mäktiga dyningarne var särdeles angenäm. Då bad var hos oss en så viktig sak, måste vi naturligtvis ha en riktig Badmästare på stat, och härtill vardt medelst öppen Fullmakt af Sundhetsrådet constituerad ynglingen Herzman, eller såsom han vid samma tillfälle i adeligt stånd upphöjd numera heter, Hjerta-på-karl. Per tot discrimina rerum anlände vi ändteligen d. 8 hujus till Travemünde, sedan vi, hvad land beträffar, förut haft sigte af *Gott-*

²⁾ Deduktion af namnets begagnande här troligen onödig; andemeningen lär kunna här återges med *d i g e s t i o n*.

³⁾ Möjligen orätt läst i st. f. Bramkraft? som skulle vara anspelning på motsatsen af Brambrast?

⁴⁾ Liljedal, apotekare i Åbo, son till landssekreteraren, lagmannen L. i Uleåborg.

⁵⁾ Utredning om de mindre kända personerna har ej försökts.

lands östra strand med sina sköna skogar, många kyrkor och längst i söder Hobergsgubbens en jättefästning liknande berg. — Vidare af *Bornholms* väl uppodlade milda sluttningar, längre bort af Skånska kusten. Yttermera af Rügens nordliga del med de brant nedskjutande besynnerliga kritbergen, — och slutligen beskådat å ena sidan *Moens* jemte *Falsters* klintar och vida odlade fält, å den andra hela Mecklenburgska vallen med Rostocks torn, leende slätter, skogsdungar, byggnader m. m. ända till Travemünde. Härvid bör jag åt Majoren *El-Punkt* ⁶⁾ nämna att jag framfört ganska riktigt hans helsning till Östersjöns Tumlare m. m. och att detta herrskap fnysande framflåsade sina hjertligaste tacksägelser och contrahelsningar till denna deras fruktansvärde Buse, likaledes äfven de stilla beskedliga Medusorna som fnaskade kring vår köl. Sedan vi nu nämnde dag kl. 10 f. m. satt vår fot på Tysklands jord, besett som hastigast den vackra Badinrättningen vid Travens utlopp, de i sjön stående Badvagnarne, den sköna parken m. m. och sedan vi uti sjelfva den lilla staden helsat den gamla Germania med en och an butelj Madera, satte vi oss i våra vagnar och afreste under tätt på hvarandra följande regnskurar, till Lübeck, dit vi kl. 4 eller 5 s. d. e. m. anlände och togo in hos en Hr Schilling på värdshuset »Stadt London». Följande dagen, d. 9 använde jag att så mycket i denna hast kunde bli möjligt bese denna gamla namnkunniga Riksstad och dess märkvärdigheter af hvilka jag må nämna följande: (D. 20) 1:o Mariekyrkan. Denna är så in- som utvändigt i tämmeligen äkta götisk stil, efter mitt begrepp om denna byggnadsart. Alla dess många prydnader äro utmärkt väl både utarbetade och conserverade, såsom den på konstigt sirade granitpelare hvilande läktaren, framför choret, några mycket vackra grafvårdar af marmor, en skön predikstol af samma ämne med mycket bildverk o. s. v. ett monument af de un-

⁶⁾ Manne Joh. Magn. af Tengström?

der Franska kriget fallne Lübeckarne pryder äfven kyrkan: och såsom en egen sak i sitt slag är det så berömda s. k. astronomiska uret, hvars 12 slag vi både sågo och hörde. Märkvärdigast äro dock här förvarade arbeten i skön konst och förnämligast Altarprydnaden, hel och hållen af marmor och utarbetad af en *Thomas Quellinus* på 1500 talet. I midten stå uti halfupphöjdt arbete Kristus på korset, med Maria och Johannes invid dess fot, på ena sidan om dessa hufvudfigurer står Religionen, på den andra Hoppet, bägge med sina attributer, bägge i hel figur och hvarje på sin särskilda piedestal. Alla dessa figurer äro af hvit marmor, allt det öfriga af svart eller mörk, hvilket gör ett frappant afbrott och beträffande det inre af dessa konstverk så äro de så sanna och lefvande, att åtminstone af de skulpturens skapelser jag hittills sett in specie, ej aftecknade, intet gjort på mig det intryck som dessa, och isynnerhet nämnde sido figurer. Af målningar förtjena att ses *Overbecks* sköna tafla föreställande Christi intåg i Jerusalem och den af en forntidens vidunderlig fantasi uppammade s. k. *Dödsdansen*, hvilken serie af målningar förvaras i ett särskildt sidokapell; men om dessa bägge konst-produkter vill jag ej vidare yttra mig, alldenstund jag med vännen Liljedal afsändt tryckta beskrifningar öfver desamma. Vi träffade icke att få höra någon orgelmusik. 2:o. Domkyrkan, mycket äldre än den förra (byggd under Henrik Lejonet) har långt mindre antal ornament och de flesta i en ännu äldre stil än de i Mariekyrkan. Det märkvärdigaste jag här såg var en serie målningar på träd, af såsom man tror en *Hemmeling*, från 1470-talet, ur Nederländska skolan. Dessa äro först fyra Helgonafigurer (S:t Hieronymus och hur de heta) i vanlig kropps storlek och vidare en stor mängd grupperingar, föreställande på fyra stora skifvor anbragta, Christi pinos historia ifrån dess början ända till hans himmelsfärd, och innehållande ett ofantligt antal större och mindre figurer. Men alla dessa, så de större som de sednare, äro med en utomordentlig san-

ning i uttrycket framställda och äfven de minsta partier äro med en förvånande noggrannhet utarbetade. Icke heller kan, enligt mitt begrepp, grupperingarne, oaktadt alla ämnets och denna forms svårigheter, sägas på mindsta sätt vara misslyckade. Annars äro alla dessa taflor helt nyligen af en ung Hamburgare *Speckter*, ganska träffadt uti Lithografi afcopierade. 3:o. Bland andra saker som jag vidare i Lübeck beskådade af mindre märkvärdighet voro: *Barnhuset*, rätt väl inrättadt. — Stadens stora vattenverk som ur *Wackenik*, genom ett förträffligt maskineri, uppdrifver och vidare kring staden utsprider, förmedelst underjordiska kanaler, en stor vattenmassa, m. m. *Orthopädiska Institutet* hvilket förestås af en *Leifoot* (som jag vill minnas) skall vara berömdt. Men jag fick ej se detsamma, såsom man sade, af skäl att föreståndaren vore något förbehållsam i afseende å sin konst. — Sedan vi lördagsafton i sällskap med några nya kunder roat oss litet afreste vi om Söndag d. 10 kl. 6 morg. till Hamburg — neml. Åberg, L:dal och jag i en vagn och de andra Landsmännerna i ett annat voiture. Ifrån Lübeck leda tvänne särskilda vägar till Hamburg: vi valde den längre genom Oldeslohe, af det skäl att den under närvarande regniga tid sades vara bättre, ehuru denna i sanning icke förtjente något beröm. Vägarne äro i allmänhet förb:dt dåliga; hvarföre äfven dessa bägge riksstäder gerna skulle i anseende till den lifliga commercen dem emellan inrätta en ordentlig chaussée från Lübeck till Hamburg, men Hans Maj:t Kung (?) tillåter det ej för sina egna tullspekulationers skull. — Oldeslohe har badanstalter och saltsjuderier, dem jag likväl ej såg. Nära intill ligger i en mycket vacker trakt den täcka lilla staden eller orten Rein-feld. Ett stycke från detta ställe hände mig en liten surprise, då vi på en liten ort afstego för att rasta: det kör nämligen fram der en ifrån H:burgska sidan kommande vagn, hvori sutto tvenne manspersoner, den ena med en särdeles nobel fysiomi, den andra och yngre klädd uti en röd-

gulrutig högst finurlig kappa: jag går hastigt förbi dem utan att vidare ge akt på dem, ehuru jag tyckte att jag förut sett den äldre, då jag hör mitt namn nämnas och August Mannerheim ⁷⁾ står framför mig; den äldre var Statsrådet v. Haartman ⁸⁾. De hade nu gjort allehanda tourer och skulle härifrån till Travemünde, sedan till London, Amsterdam, Paris, kanske äfven sedermera till Berlin. Vi samtalade en liten stund om Åbo affärer m. m. och tycker jag att Haartman såg betydligen friskare ut än på sistone i Finland. Hans helsningar till sin bror i Åbo ⁹⁾ och hans Fru ¹⁰⁾ ber jag Fader Keckman in specie öfverandtvarda. — Sedan ändtligen vår långsamma dagsresa var lyktad intågade vi (ut supra) kl. 6 på aftonen och under regn och åska i den stora Riksstaden Hamburg, spännande rakt på Solend. v. s. värdshuset benämndt »Die Sonne», der en Hr Krönke regerar.

P. S. Jag har blifvit hindrad i min brefskrifning, och får numera icke här tid att alls tala om min hamburgska vistelse; utan skall jag skicka fortsättning af detta bref ifrån Berlin, dit jag i afton kl. 8 afreser. — Er tillgifne vän

Ii.

Berlin den 7 Sept. 1828.

Älsklige vänner och bröder!

Anländ till denna det Nordliga Tysklands hufvudstad, och sedan jag ändteligen kommit mig något i ordning, är det nu tid att jag småningom låter höra utaf mig, och för det första fortsätter den i mitt första bref påbörjade historian om min vistelse i Hamburg. De tio dagar jag tillbragte i denna lifliga och glada stad upptogs till stor del

---

⁷⁾ Friherre, sednare bankodirektör, känd för hyper-elegans.

⁸⁾ Slutligen geheimeråd, Mannerheims svåger.

⁹⁾ Läkaren, sist generaldirektör för medicinalväsendet.

¹⁰⁾ Född Franzén, Keckmans stjuftbroders dotter.

af språng och bestyr i afseende å min equipering, förnämligast hvad kläder anbelangar (hvarigenom jag i sanning blef »rätt snygg» så jag knappt kunde känna igen mig sjelf). Men äfven den ideligen regniga väderleken hindrade mig och mina reskumpaner (Åberg och Liljedal) från alla de excursioner vi önskat att företaga oss. Det första vi i afseende å en allmän öfversigt af Hamburg gjorde var en bestigning af Mickaëlikyrkans Torn, som skall vara 400 fot högt: och det lönte i sanning mödan. Man ser utom staden med sina val-lar och förstäder, alla dess omgifningar: hela *Altona*, den stora sträckan af de vackraste trädgårdar och landsställena, längre bort det väl odlade Holstein, söderut den breda stolta *Elben* besädd med öar och fartyg — och slutligen på afstånd det platta enformiga Lüneburgska landet. Det regniga vädret förtog dock mycket af denna taf-las liflighet och något generade oss äfven stormen hvilken särdeles däruppe var så stark, att jag befarade det hela torntoppen med colonner, spiraltrappor m. m. skulle, de nyfikne voyageurerne inberäknade, nedramla. Bland allmänna inrättningar i vetenskapligt afseende af intresse, dem jag i H:burg sett, kan jag nämna följande: Bibliotheket, hvilket var i ganska god och scientifik ordning — har egentligen först år 1746 fått sin början, förnämligast af privata donationer, och räknar (ss. vice Bibliothekarien sjelf sade, nära 200,000 voll. — skolorande, isynnerhet den Juridiska och den Theologiska afdelningen vara rikast: — *Botaniska Trädgården*, som är tämmeligen stor och rik äfven på Tropiska klimaters växter — (Prof. Lehmann fick jag äfven träffa och helsa från T:ström: ¹¹⁾ — *Anatomisalen*: ty här är ett slags Medicinskt institut och detta eger således äfven ett sådant arbetsrum stående under en Prof. *Gersonii* inseende, men det och dess preparater äro af ingen betydighet. Vigtigast af allt sådant är dock »*das Allgemeine Krankenhaus*», en inrättning

¹¹⁾ J. M. af Tengström.

som verkligen hedrar den fria Riksstaden. Euru först några få år endast i bruk har detta Sjukhus en så allmän credit, att icke blott Hamburgare (och många förmögna) här vilja bli curerade, utan äfven och till en vida större del sjuka ifrån kringliggande närmare och fjärmare länder hitströmmat; hvarföre här för det närvarande t. ex. icke mindre än 1,300 sjuka dagligen vårdades. Localen, utanför Stadens nordliga gräns är sund och riktigt vacker inom en vidsträckt park, byggnaderna stora präktiga, innehålla nära 200 gemak, alla ljusa och glada; förträffligen inrättade äro Operationssalen, Badrummet, Laboratorium, köket, Apotheeket, Kyrkan m. m. — och med synnerlig omsorg har man afsett luftvexlingen och snyggheten (bägge naturligtvis af så oberäknelig vigt i sjukhus), och befordras den sednare bl. a. äfven derigenom, att vatten afledt från Alstern och medelst Compensionsmachiner ¹²⁾ uppdrifvet, beständigt genomströmmar, uti dertill anbragta rör, hela den stora byggnaden, bortsköljande sålunda allan orenlighet både från latriner och andra vråar. Curmetoderna tyckas äfven vara temmeligen goda (åtminstone äro de enkla) efter hvad jag så i hast kunde komma under fund med: hvarföre jag, då vi i Finland icke så hastigt få ett ordentligt Clinicum, skulle just på allvar recommendera det H:burgska Sjukhuset såsom en skola för blifvande läkare bland oss, helst också gemenskapen emellan Finland och H:burg annars är så liflig. Den enda gång jag besökte inrättningen kunde jag väl ej träffa Hufvudläkaren (*Sandman* för den eg:n Medicinska och *Fricke* för den Chirurgiska afdelningen) men jag tror att desse icke skulle bli difficile emot oss i sådant afseende. Att kostnaden för en slik inrättning varit stor är naturligt: den skall stigit till 1,600,000 mark, eller nära dubbelt emot det första förslaget; men likväl tänka Hamburgarne på att med det första inrätta äfven ett *Därhus* i samma stil och i sammanhang med det

¹²⁾ Compressions-maschiner?

stora sjukhuset, uti hvilket nu tillsvidare äfven de vansinniga (till antal öfver 300) skötas. Beträffande *Skönkonst* och nöjen så är Theatern i H:burg det förnämsta: den är icke fullt så stor som Operan i Sthlm, smakfullt inredd, med inga öfverlastade prydnader, — har äfven ganska goda och rika scendekorationer; men skådespelarpersonalen syntes mig vara mera medelmåttig, ehuru jag också icke såg här några stycken af första rangen gifvas, utan voro de: »Käthchen von Heilbronn,» »Christinens Liebe» — Operetten »Die Maurer» (der sången var rätt braf). Ett annat slags spektakel eger H:burg i de vidtbekanta s. k. Apollobalerna enkannerligen till ungt folks nöje inrättade, och icke vill jag förtiga att jag äfven besökte dem ett par ggr, ty detta hade verkligen sitt egna intresse med sig: lustig nog var anblicken af en mängd i allmänhet mkt vackra, smakfullt utstyrda och muntra flickor; men icke utan vemod och medömkan kunde man tillika se till hvilken grad mången den annars älskvärdaste flicka förmått afkläda sig qvinnonaturens skönaste prydnad blygsamheten. För det närvarande finnas här annars tre Lustgårdar, der ortens Cryptogamiæstudiosi pläga företaga sina botaniska excursioner.

Den enda dag vi i H:burg hade vackert väder företogo vi en excursion till de utmärkt sköna parkerna och trädgårdarne bortom Altona neml. *Rainville*, *Bauersgarten* och *Blanknäs*, annammande vår frukost på det åt nämnde trakter belägna täcka *Marianenruh*, hos detta ställes Drottning »Die schöne *Mariane*», såsom hon allmänt kallas, och hvilken till och med Fruntimmer i H:burg ålade oss att besöka just för hennes skönhets skull. Denna Mariana, till börden Fransyska, är väl egenteligen blott en bättre Vårdshushållerska, ogift, men detta oaktadt skall man icke kunna uppvisa någon fläck på hennes goda namn och rykte, ehuru hon haft äfven Fursteliga tillbedjare. Vi fingo länge vänta på Hennes Maj:t som nu gjorde sin toilette; men ändteligen inträdde hon, och jag måste tillstå att jag ännu icke sett en så

nobel qvinna, både till gestalt och uppförande, hon skulle säkert behagligare och värdigare än mången krönt person spela en Drottningens rol i en hofkrets. De utländska Gesandterne blefvo af hennes stats minister en H:burgs handlande presenterade och hade nu den oförlikneliga sällheten att dricka för henne ett *lebehoch!* i Champagne samt bestrålas af hennes sköna blickar, medelst hvilka hon, lik en annan Circe, kunde möjligtvis på längre tid, — om just icke besvyna ¹³⁾ dock likväl annars fascinera en arm voyageur. — Af J. M. af Tengström hade jag en mängd helsningar att åt Prof. Claussen i Altona öfverlemnas, för att dervid tillika få se hans dotter Emilie som (enl. T.) »nu vid 15 år gl måtte vara en engel». Jag beklagar att jag ej hade tillfälle till detta besök så mycket mer som jag fått höra att hon verkligen skall vara alldeles englalikt skön. »Aber satis est» om skönheten. I Altona såg jag *Klopstocks* vackra grafvård. — Beträffande i allmänhet den fria Riksstaden H:burg så behagade mig mycket den lifliga rörelsen och verksamheten derstädes: också kan endast detta motverka den mindre behagliga känslan som anblicken af de gammalmodiga husen och trånga gatorna alstrar och hvarigenom det inre af staden t. ex. nattetid, då gatorna äro tomta, får ett riktigt fängselikt utseende. Den skönaste plats jag såg i H:burg var det bekanta Jungfernstieg, Hamburgarne sjelfva äro oaktadt de föga tala om annat än »Wechselcours, Geschäfte, Börsenhalle, Conto» o. d. — öppna glada och lifliga menniskor, bland hvilka jag befann mig synnerligen väl. Också har jag (förnämligast genom Åberg) förvärfvat mig flere bekantskaper, bland dem vill jag nämna isht en *Liebert*, som, utom ett ganska hyggligt bemötande, gaf mig Recommendationsbref till sin Bror en Banquir L. här i Berlin. En egen sorts bekantskap fick jag der i en ung Medicus vid namn Friedberg, — en fin fromsint yngling, småpoët och särdeles be-

¹³⁾ ! Antagom: besvärja.

nägen att brillera med sin språkkunskap: sålunda ville han, ehuru infödd Tysk, alldeles icke tala något annat språk med mig än latin, och såsom academicus kunde jag naturligtvis icke vägra utmaningen, helst jag märkte att han fullt ut lika mycket som jag maltraherade den arma Gramatican. — Den 19 lemnade mig mina reskamrater Åberg och Liljedal, tågande tillbaka till Lybeck. Jag hade upplefvat många glada dagar med dem under vår resa, och särdeles i Åberg lärt känna en man likaså vänfast och ädel i tänkesätt som han är kraftig och rask i handling. — Redan i tid hade jag prenumererat på första platsen i Schnellpostvagnen, och sedan passagerarne blifvit behörigen mönstrade och alla stigit ombord, afreste man punct: kl. $\frac{1}{2}$ 9 om aftonen den 20 åt Berlin. Jag tycker mycket om den der Schnellpost inrättningen, man behöfver icke prejas på drickspenningar (som ofta annars skall vara fallet,) åker rätt beqvämt, kan tämmeligen noga på förhand veta tiden för ankomsten till en ort, och om det är något dyrare än vanligt (priset var för person 15 Th. 23 Sgr fr. H: t. Berlin 37 mil) så kommer man hastigt fram, oberäknadt nämnde öfriga fördelar. Mina reskamrater eller contubernaler voro följande: en f. d. Preussare numera Hamburgsk trädhandlare som enligt hvad han sade blifvit illa belönad af Preussiska regeringen för sin under Franska kriget visade stora tapperhet, och derföre öfvergifvit sitt fädernesland, — en Fransysk Diplomat (?), artig, subtil och koppärrig, — två unga Engelsmän (förmodligen blott sina fäders söner, och för sitt nöjes skull voyagerande) långa, smala och högmodiga, — en täck, blåögd och ömsint Tysk dame, som vid *Perleberg* skiljdes från oss, och lemnade rum åt en Berlinsk Postbeamter, som var stadd i en brinnande kärlek och nu efter en 3 månaders resa återvände i sin fästmöes armar: — och sålunda voro alltså 6 st.n inpackade i sjelfva vagnen. Naturligtvis var konservationen högst brokig emellan folk af särskilda tungomål: Fransosen kunde blott obetyd-

ligt Tyska, Engelsmännen icke; hvarföre äfven jag klarligen inseende min försumlighet att icke hafva flitigare vinnlagt mig om Språkstudier, nu måste genomsöka mina små Engelska och Franska besparingar för att kunna deltaga i eller underhålla en tarflig discours — om väderlek, Postverket, Madame Catalani, Chausseer, Napoleon, m. m. Vid sådana fall komma dock ord som *Yes* och *Oui* m. fl. ganska väl till pass, ty genom dem retar man den andra att allt vidare ramla på utan att man sjelf behöfver hålla långa tal. — Den 21 åt sällskapet middag på Ludvigslust; man besåg den stora vackra Storhertigligen parken med sina Gotiska kyrkor och anläggningar, äfvensom det ståtliga men illa underhållna Slottet. Följande midnatt passerade man genom staden Kùritz, der 3 à 4 dagar förut 92 hus genom mordbrand blifvit förstörda: de ännu rykande och stinkande ruinerna gåfvo mig en obehaglig eftersmak af Åbo eldsvåda. — Hela detta slätlands enformighet blef sluteligen tråkig: Naturen inom Meklenburg ännu leende och bördig, skulle, tror jag, i det sandiga Brandenburg, längesedan hafva förtorkat utan de hushållsaktiga Regenternas goda åtgärder. Derföre var det mig likasom skulle jag ifrån en öken blifvit flyttad till en grön oas, när jag ifrån de vida sandfälten, med sina nödvuxna tallskogar anlände till det vackra *Berlin*, dit jag med det öfriga sällskapet efter en 40 timmars resa, högtidligen intågade genom Oranienburger-thor d. 22 Aug. e. m.

Fortsättning.

D. 8 October, (Berlin).

Mitt första göra i *Berlin* var naturligtvis, 1:o att besöka de personer, till hvilka jag hade bref, nemligen den redan nämnde Banquiern *Liebert*, Bancobokhållaren *Pflüger* (Argelanders vän) och Ryska Ministern Grefve *Alopæus* — derjemte

att få rätt på *Nordman*,¹⁴⁾ hvilken jag visste redan skulle finnas här och med hvilken jag sedermera dagligen varit i sällskap; 2:o att få mig ett godt och billigt qvarter, det jag äfven efter något sökande fick am Banhofe, gent emot universitets-huset och således icke långt från Linden och andra Berlins centraldelar — för 6 Th:r cour. i månaden, 2 rum. De första dagarne här åtgingo till att förvärfva bekantskaper och taga en allmän öfversigt af hvad jag här hade att bese, sedan inföll snart den fameusa »*Versammlung Deutscher Naturforscher u. Aerzte*» hvarom man säkert äfven i Finland redan erhållit underrättelse; hvarföre jag icke förr än med denna månad kommit till ett alvarligare bedrifvande af mina studier (t. ex. i Zoologisk och Anatomisk väg, hvartill de här befintliga Museernes rika skatter lemna ett ypperligt tillfälle.) — Bland föremålen för min uppmärksamhet inom denna stad vill jag korteligen omnämna, först de mera tillfälliga (att jag så må säga) och icke directe till min sfér hörande: Dit hänför jag t. ex. nedannämnde *Versammlung d. Naturforscher*, som väl af mig var alldeles opåräknad, men till hvars gemenskap jag likväl utan all min begäran, förskyllan eller värdighet, blef af Prof. Lichtenstein inskrifven. Föreståndarena eller *Tillställarena* voro v. *Humboldt* och samme *L:stein*: antalet af alla medlemmar, såväl Berlinare som fremmande, var något öfver 380: Allmänna sammankomsterna skedde förmiddagsstunderna (i Sångakademins sal) hvarvid afhandlingar upplästes m. m. Särskilda sammanträden eller s. k. Sectioner, nemligen efter de olika Naturvetenskapernas afdelningar, skedde om aftnarne på bestämda ställen, för att nogare vidröra saker af mera specielt intresse: dessutom träffades sällskapet vid den gemensamma stora middagstaffeln som för ett icke särdeles dyrt pris (16 gr. person) var arrangerad i Gardernas stora Exercitiesal. Bland de många som vid de Allmänna samman-

¹⁴⁾ Alexand. v. N., sednare professor i Helsingfors.

komsterne talade, må jag nämna: *A. v. Humboldt*, som öppnade högtidligheten (hans tal, jemte andra till denna sak hörande handlingar har jag genom Åberg skickat till Broder Argelander). Vidare *Oersted*, *Berzelius*, *Oken*, *Masting*, *Burdag* o. s. v. En del af de upplästa afhandlingarne voro förträffliga; andra åter väckte ovilja eller löje, t. ex. en Wagners »vom Leben des Erdballs» (innehållande Theologiska suspicier, blandade med prat om Jordens Epidermis, respirations organer m. m.) och en Prof. *Henschels* afhandling »von Bestäubung d. Pflanzen», deri t. o. m. fnaskiga experimenter omförmäles. Likväl är naturligtvis ingen särdeles vigt på dessa strödda afhandlingar, utan ligger nyttan af och ändamålet med en sådan sammankomst förnämligast i de intimare förhållanden, hvori personer af enahanda sträfvande härigenom kunna komma till hvarann, och hvarmedelst planer för gemensam och ändamålsenlig förfaring lättast kunna uppgöras: oberäknade i allmänhet fördelarne af det lefvande ordets hörande och det personliga umgänget. Åtminstone var denna Versammlung för mig af oberäknelig vigt i thy att jag redan på förhand lärde känna flera utmärkte män, hos hvilka jag enligt min plan framdeles tänkt vistas, eller göra besök, såsom t. ex. Prof. *Heusinger* i Würzburg, *Oken*, Hofrådet *Schultze* i Freyburg, Med:l Rådet *Froriep* i Weimar, gubben *Hadels* och Prof. *Weber* i Bonn. Den 18 Sept., Första sammankomst-dagen, hade Humboldt tillställt en s. k. Eröfningsfeier (uti Schauspielhusets Concertsal) dit hela Sällskapet och en stor mängd annat folk voro bjudna. Musiken och Sången härvid voro utmärkt sköna och för öfrigt alla arrangementer brillanta, såsom och höfviskt var, då bland gästerna befunno sig äfven Kungen, Kronprinsen, Hertigen af Cumberland (händelsevis då i Berlin) och andra Fursteliga personer. Den sista åter af de allmänna Församlingsdagarne (eller d. 23) var Middagsmåltiden ståtligare än annars: hvarvid den lifliga glädjen hos ung. 750

pers. förnämligast aldeles af Sångakademiens Ledamöters utsökt vackra röster. ¹⁵⁾ Det sista som i afseende å nöjen) af Sällskapet företogs och hvarvid flere bortreste var en utfärd till *Potsdam* d. 25. Det var en af de få rätt vackra dagarne man under denna sommar haft på dessa orter och tillika den gladaste jag hitintills upplefvat i Tyskland. Karavanen som utgjordes af minst 120 personer deribland flere fruntimmer for först till lands till den sköna Pfaueninsel och efter att der intagit en ståtelig frukost, tillställd i det gröna (på Kungens befallning och bekostnad) begaf man sig båtledes utför *Havel* och *Heiligensee* till »Lustslotten» *Glineike* och d: *Marmorpallast*, sedan åter i vagn förbi *Pfingstberg*, den täcka Ryska kolonin *Alexandrowka* m. m. till *Sans-Souci* parken, den man hela eftermiddagen i alla rigtningar genomtågade, det förstas ingalunda försummande att äfven bese de Kungl. Slotten der och andra byggnader, ishet det nya Slottet med sina ofantliga präktigt sirade och öde gemak: slutligen vandrade man äntligen kl. 6 till staden och efter en lång Middagsmåltid genljudande af idkeliga »lebehoch!» skingrades karavanen till större delen återvändande under Månskensnatten tillbaka till Berlin. — Andra hithörande Memorabilia äro vidare: 1:o En *Luftfärd* verkställd d. 8 Sept. af en Hr *Robertson*. Vädret var ganska gynnande och en ofantlig folkhop begapade farten, äfven lockad af den anledning att ett ungt fruntimmer *M:lle Schüler* vågade göra sällskap till de högre regionerne. Ballongens fart, som i början hade en hastighet långt öfver all min väntan, tog efter att hafva uppnått en höjd af ? (*Encke* skall hafva sagt) endast 3,800 fot, en sydostlig rigtning och landade utanför *Hallischesthor*, med de resande som befunno sig i högönskelig välmåga. 2:o Ett *Diorama* hos en Hr *Gropius*: de scener man i denna Optiska inrättning hittills fått se, hafva väl varit blott 2,

¹⁵⁾ Något ord misskrifvet. Kanske „förnämligast“ bör vara förhöjdes, eller „aldeles“ vara adlades?

neml. det inre af en gotisk Domkyrka, och utsigten af Genua med dess hamn: men alla som sett dessa scener måste medge att illusionen är alldeles förvånande. 3:o *Lehmanns Menageri*, det samma som en tid var i Petersburg, men sedan blifvit betydligt tillökt. Af här nu befintliga Djur voro utom en hop Apor, Papegojor o. d. följande märkvärdigast: en Slungorm af 20 och en Anaconda d:o af 12 fots längd, en Struts (i full storlek) Zebra, Nilgou (Antil. picta) Kaguár, Hyäna, Isbjörn (fullvuxen) Lejon och Tigrinna. Det var mig obeskrifligt intressant att betrakta dessa djurs olika lynnen. Örmarnes hala glupskhet, Strutsens dumma fysiologi, Nilgouns högmodiga kråmnin-gar, Hyänans sneglände blick och hest vrålande arg het m. m. Men isynnerhet var Lejonets och Tigrinnans förhållande märkvärdigt. Den förre skall vara hemma från Saharas öknar, den sednare är af ägta Bengaliska Kungstigerarten, och ungf. 8 år gamla, kunna enligt kännares omdöme, anses för de skönaste representanter af sitt slägte. Oaktadt i sitt fria tillstånd hvarandras dödsfiender bodde de nu fredligt tillsammans i en och samma bur: de hade varit så ifrån små ungar. Men det aldrig märkvärdigaste är att de redan 2 ggr haft med hvarann afkomma, som likväl icke lefvat längre än några veckor och skola bägge dessa ungar mera liknat sin Far än Modren. Mycken artighet visade Lejonet sin Maka: vid deras promenader i buren tillät han henne alltid att gå förut, tålte stilla hennes hårda, bitande caresser och när de erhöllo sin föda, lemnade han åt henne alltid första stycket, äfven om han redan hade gripit i det m. m. Beträffande för öfrigt parallellismen emellan dessa stolta, beryktade djur, så förekommo mig följande drag såsom mest karakteristiska: — Hos Lejonet gången gravitåtisk, — blicken allvarsam och lugn, stundom spänd med rynkad panna, — uppmärksamheten sällan fästad på andra föremål än hans egna vårdare, (vid regnigt väder gäspade han ofta smårytande och såg ledsen ut;) *Tigrinnan* deremot, blickade uppmärk-

sammare på allt med de utstående, vilda, eldiga ögonen, sprang oftare oroligt upp och var i allmänhet mest den lurande rofgrighetens uttryck. Äfven beträffande den yttre skapnaden ansåg jag förnämligast hufvudets form anmärkningsvärd. Lejonets höghväldare hundartade nos och rakt uppskjutande breda höga panna omgifven af den sköna frisuren, i motsats till Tigrinnans plattare, kattlika fysiologi med en bakutböjd, nästan alldeles försvinnande panndel. 4:o *Passalacqua's Ägyptiska Antiquitets Museum*. Detta Museum, såsom man påstår ett af de rikaste i sitt slag som finnas, är samladt af nämnde Passalacqua, en Triestan, under dess 7-åriga vistande i Egypten och innehållande mer än 1600 särskilda species af de märkvärdigaste saker, bland hvilka jag vill nämna t. ex. en mängd Gudabilder, fetischer och amuletter af Marmor, Sandsten, Serpentin, Guld, Elfenben etz. — Flere mumiecranier och derjemte hela, dels nakna, dels lindade mumier af ej blott människor, utan äfven af de hos Ägyptierne heliga djuren, Ibis, Crocodil m. fl. a. Några Sarcofager af sten eller sycomór och andra trädslag — än flere Mumiefodral, — ett Offeraltare — Åtskilliga Offer- och balsameringsredskap, — en mängd fruntimmers prydnader, såsom halskeder, armband, kammar o. d. af guld, ädla stenar, perlor och annan pretiosa. Vidare tygprofver, fulltecknade papyrusblad och rullor, vaser och andra kärl, vapen, ja äfven fisk- och åkerbruks-redskap, det mesta af alla dessa saker enligt *Champollions* tydning af de på de flesta tecknade hieroglyferne, ifrån Busiris och Sesostris, flere dock äfven från Ptolomeernes tider. Bland de många märkvärdiga upplysningar P:cuas, en ganska bildad man, munteligen lemnade, var t. ex. den öfver olikheterna i balsameringssättet, på olika tider särdeles instructiv, och för öfrigt har han, efter att hafva rådfört såväl fornforskare som naturalhistorici i Paris, utgifvit en katalog, utgörande ett tämmeligen digert octavband, öfver hela denna samling. Det är naturligt, att nämnde saker lifligen skulle

intressera en hvar af oss, emedan man genom dem får klarare begrepp om ett i så många afseenden underbart folk och dess snart sagdt blott åt de döda egnade dystra lefnad — oberäknad den egna vördnadskänsla, som verk af den bräckliga, människohanden, de der förmått trotsa årtusenden, ovilkorligen inge. 5:o *Die Königliche Kunstammer*, en samling af allehanda konst- och Alderdoms- och andra Märkvärdigheter, förvarade på Kungl:a Slottet. Ur denna förtjenar att omtalas följande: — Vauxbilder i naturlig storlek af Fredrik den store, hans Farfar och dennes Far (ni fallor), den store Kurfursten (segraren vid Ferbellin), alla i deras vanliga habit och mkt väl gjorda. — Napoleons vid Gemappe tagna ordnar och hatt. — Hvarjehanda modellstycken, hvaribland en till en väderqvarn, gjord af *Peter den store*, då han vistades i Zaardam, — några ypperliga konststycken ifrån gamla Tyska tiden, sådana väl äfven annorstädes finnas, men alltid förtjena uppmärksamhet för den outtröttliga ihärdighet och den sinnrikhet, hvarom de vittna. Vidare funnos här åtskilliga Chinesiska, mycket konstiga arbeten, fruntimmers-skor till de förnämaste och mest hoprässade fötter, (enligt äfven här befintliga gips-aftryck af knappt 4 tums längd) Hindustanska och Förn Mexikanska afgudabilder i sina vidunderliga skepnader, en stor mängd vapen, klädedrägter, redskap, segertecken m. m. af Söderhafsöboerne samt flere Afrikanska och Amerikanska vilda folkslag, — härvid icke förgätande ett balsameradt hufvud af en Ny-Zeländsk Menniskoätarchef vid namn *Runga-fida-amas*, ohyggligt att påse med sin bizarra hufvudprydnad, tatterade figurer i anletet och hvita grinande käftamenter, hvilka mig tycktes ännu vidhänga litet människokött. För öfrigt är här en samling af gamla tiders krigsredskap, likväl icke så rikhaltig som den på Skokloster. 6:o *Konst-Akademiens Exposition*, hvilken för det närvarande sysselsätter Berlins bildade Publicum. Bland de af den härbefintliga, stora mängden Målningar som

mäst behagade mig äro: Det inre af Peterskyrkan (af en Schultz), Titians älskarinna (af en Kundelen), men isynnerhet Fiskargossen efter Gøthes roman der Fischer (af en elev Jul. Hybner), ett verkligt mästerstycke, Vattennymfen, sväfvande upp ur den klara vågen, är en den mest förtjusande gestalt, med list och kärlek i de sköna ögonen; men än bättre lyckad är Fiskargossen, hvilken småleende och likasom fånglad af en ljuf dröm, medvetslöst räcker henne handen, invid honom står glömskans häger, och liljor växa på den lummiga stranden. Alla partier tycktes mig här väl sammanstämma till ett helt, och i anseende till en liflig och varm colorit kunna säkert få taflor af vanliga mästare med denna jämföras. Åtskilliga såsom mig syntes, rätt goda skulpturstycken funnos här äfven. Men det förnämsta bland producter af skön konst, dem jag här i B. sett, är dock *Rauchs* obeskrifligt sköna bild af framl. Drottningen Louise föreställd såsom lik i naturlig storlek. Detta härliga konstverk förvaras i ett s. k. kapell i Sans Souci Parken. Drottning Lovisa var väl också värd att af en sådan konstnär som Rauch förevigas ty hon måste varit riktigt en engel att dömma efter den innerliga högaktning och kärlek, hvarmed hvarje Berlinare talar om henne. Detta om konst och antikviteter.

P. S. Bland gamla bekanta jag här träffat är den braf duktige Walther, Theologus och Philosophus: — Han anhåller att till Laurell och Rein få öfverlemna de cordialaste helsningar, likaledes helsas dessa vänner af mig på det hjertligaste. Vår landsman Lindfors har jag här äfven en tid varit i sällskap med. Likaledes har nyligen hit anländt från K:hamn vår Sanmark som blir här i 4 månader och ber att åt Grönlund måtte i afseende å framtida correspondense lemnas den underrättelse att hans (S:s) adresse här i Berlin är *Friedrichs-Strasse N:o 94*. Närlagge Bref från Pflüger till vännen *Argelander* ber jag

att med det första måtte till Abo afsändas. — En lapp med mitt namn medföljer åt v. Haartman.

Rom, andra Påskdagen år 1829.

Älskade Bröder och vänner!

Ändtligen anländ till denna verldsbekanta, högst märkvärdiga stad vill jag nu efter möjligheten taga mig någon tid att sammanfatta ett sändebref till Er och anhålla redan på förhand, att I ursäkten mig om, i anseende till min knappa tid och en mängd resebestyr, denna skrifvelse blir hvarken så vidlyftig eller så intressant som ämnets rikedom och vigt kunde fordra. — Naturligtvis måste jag till det första lemna Er några fragmentariska skitser om mina resor efter vistelsen i *Wien*, dädan jag sist skref till Er (neml. i ordningen det 4:de brefvet.) Efter att den 18 Febr. afrest från sistnämnde stad med snällposten, anlände jag lyckligen d. derpå följande 22 till det skönt belägna, lifliga *Triest* och försattes vid ankomsten dit helt plötsligen i en sydligare natur. Såsom bekant är begränsas *Istrien* nordligt af *Krainbergens* kädja, och ända dit fann jag vintern ännu med makt, alvar och ofta rätt djupa snöbäddar sträcka sitt herravälde; men knapt kommen på höjden af denna skiljemur såg jag mer ingen snö framför mig, utan de treffiga *Triestanska* omgifningarnes Oliveplanteringar, sjelfva staden långt ned i dalen, vidare fram *Adriatiska* hafvets spegelblanka yta med en mängd af fartyg beströdd, till höger *Aquilejas* kust m. m. och den mildaste luft flägtade emot mig, börande jag dock ej heller förbigå, att den dagens vackra väderlek mycket bidrog till allt det angenäma jag nu erfor. Under min resa fann jag likväl att äfven *Steiermark* och *Krain* måste sommartid vara utomordentligt sköna länder och särdeles kan *Murr-*

dalen ¹⁶⁾ täfla med de vackraste flodgebiter, helst det pittoreska i Naturens skönhet här förhöjes af en mängd „Murrslott“, „Murrbroar“ och annat intressant på „murr“ (Obs.! Betydelsen af det Murriska hoc loco förstås egentligen blott af bröderne Simelio och Granbommen ¹⁷⁾). Också måste jag korteligen omförmäla en Naturmärkvärdighet som jag på nämnde resa besåg, neml. de famösa Grottofne vid *Adelsberg* i Krain. Dessa börja en knappt $\frac{1}{2}$ fjerndels mil från sjelfva *Adelsberg*, äro uti ett berg af den i dessa trakter rådande s. k. Jurakalkstenen, gå i mångfaldiga rigtningar, och deras hufvudsträckning, än utvidgande sig till ofantliga hvalf, lika de största kyrkor, än sammanträngda till besvärligt stigbara gångar, — har den ansenliga längden af 2,500 famnar. Stalaktiterne, till formen likaså bizarra som i andra grottor, utmärka sig här för sin skimrande hvithet och sina smärta sköna gestalter (jag har äfven sett de NO om Triest belägna grottorne vid *Cantiano* och *Cargniol* och dessas st:er äro mera färgade). Den förbi *Adelsberg* flytande Pojgk-floden vattnar början af denna grottserie och man går öfver honom flr ggr på hvalfbroar som Naturen sjelf bildat i dessa hallar; men sedan störtar han sig med väldigt då i en svart afgrund, hvars djup ännu ingen utforskat och framkommer ungf. 1 Tysk mil härifrån ur berget åter i dagen. Flerstädes i dessa grottor träffar man på ett beständigt regn af det från hvalfvat neddroppande vattnet, som på ett högst eget sätt afbryter den djupa tystnaden i dessa underjordiska labyrinther. Att annars i sammanhang härmed nämna så är Triestaner-nejdens geologie högst märkvärdig, tydande på stora revolutioner, genom vatten-elementet framkallade (ty vulkaniska productioner finnas i nejden inga); t. ex. på många ställen ser man ofantliga isfor-

¹⁶⁾ Muhr-dalen; de sammansatta orden, begynnande med murr, innehålla troligen ordlek med anledning af ett bland Is: namn bland kamraterna.

¹⁷⁾ Troligen Granbom, sist lektor i franska vid Alex:s universitetet.

miga sammanhopningar af klippstycken och smärre sten med en trattlik fördjupning midti, alldeles såsom hade der fordom varit vatten communicationer, de der med tiden blifvit igenfyllda, — ja man träffar till och med ännu vidt gapande schaktlika svalg, lodrätt nedskjutande genom bergmassan, hör ofta ur det mörka djupet af dessa afgrunder ett doft dån af underjordiska floder (t. ex. vid Cantiano). Likasom den ofvannämnde Pojgkfloden försvinner äfven en NO från Tr. liggande annan flod *Reka*,¹⁸⁾ in i en djup grotta och är högst sannolikt att den c. 3 T. mil härifrån plötsligen ur ett berg med all magt framvällande *Timavus* är blott en fortsättning af nämnde Reka (hvilket bestyrkes ännu mer af den här ej för länge sedan timade händelsen, att af en bondgosse, nedfallen i ett bergpass nära Rekas försvinnande, kort derpå de krossade öfverlevvorna funnos i Timava¹⁹⁾). Dock nog stor digression i detta ämne! — Under mitt vistande i Triest sysselsatte jag mig förnämligast med anatomiska och zoologiska undersökningar af alla de till Actinia och Medusa hörande species som jag der kunde öfverkomma. Åtskilligt har jag äfven förvarat för att afsända till Finland och för att i korthet nämna äro deri af — Ophiums, Echinus, Actinia, Nais, Aplyfia, Cardium, Eledone, Sepia etc.²⁰⁾, äfven som några fiskar och ett par ex. *Proteus anguinus* (från Adelsberg) icke att förglömma, några få Mineralier och d:o förstlingar af Triestanska Floran, oberäknadt diverse smått litterärt. Dessa saker skulle behörigen inläggas af en D:r *Biosoletto* (min gode vän i Triest) och vid tillfälle afsändas antingen på Arvidsson i St:holm eller Liebert i H:burg och äro för öfrigt adresserade på dig *J. M. af Tengström*, emedan jag hoppas du ej vägrar omaket att emottaga och conservera mina möjliga hem-

¹⁸⁾ *Reka* betyder i slaviska munarter flod.

¹⁹⁾ *Timavus* = Timok.

²⁰⁾ Åtskilliga af namnen äro säkert orätt lästa; kunna dock troligen tolkas af intresserade.

sändningar i framtiden, helst jag lofvar att skaffa dig så många „Floras dotter“ jag kan medhinna och mig kan synas märkvärdiga. Efter en 3 veckors angenäm vistelse i Triest under hvilken tid äfven Carnevalen inträffade och jag gjorde bl. a. den bekante *Brevas* bekantskap, — och sedan min reskamrat som efter mig qvarblef i Wien, hade här inträffat, afreste vi bägge på ångbåten, den 14 Mars, öfver Adriatiska hafvet till *Venedig*, dit man anlände dagen derpå i högönskelig välmåga. Första anblicken af denna besynnerliga stad, som delad i sina många ögrupper likasom simmar på hafvets böljor, svarade fullkomligen emot den föreställning jag genom beskrifningar gjort mig om densamma. Denna mängd af kyrkor, torn och palatser, oftast af idel marmor och i en karakteristisk stil uppförda, dessa oräkneliga kanaler, som i stället för gator (sådana här dock äfven finnas många) genomstryka staden i alla directioner, — dessa eget formade svartbeklädda gondoler, slutligen denna tystnad oaktadt folkhvimlet, — ty här finnes intet buller af vagnar likasom ingen häst och ingen snuts på gator och platser hvilka och snart likna korridorer i ett jättepallats, — allt detta måste naturligtvis väcka den nykomne främlingens högsta uppmärksamhet, och så var det äfven med mig. Samma dag vi anlände firade Venedig medelst en glänsande illumination o. d. en allmän fröjdefest öfver de kort förut åt staden beviljade frihamnsrättigheterna: och härvid syntes mig som den redan slocknade republikanska andan hos Venezianarne änn för ett ögonblick hade återuppvaknat till ett svagt skimmer, ehuru de Folkoratorer och Improvisatörer man den dagen här såg uppträda, ej mera loftalade öfver det gamla »Venezia dominante», utan öfver »Imperadore augustissimo, ebi ha, falso splendor la sua grazia magnificenza» etc. Öfver allt såg man spår af Venedigs forna storhet och magt, denna mängd trophéer från Cypern, Candia, Grekland och Byzanz (af hvilka många ssm t. ex. de bekanta Lysipps Hästar på Markuskyrkan hafva nödgats

resa till Paris och därifrån återvända;) — men just dessa minnen och tillika anblicken af redan lutande byggnader, af de stora marmorpalatsernas öde våningar och mycket annat väckte åtminstone hos mig ett djupt vemod. »Stat sua cuique dies». — Af det vi föröfrigt här sett, vill jag anföra t. ex. den betydliga antiksamlingen i Markuspalatset, åtskilliga sköna målningar af Tizian, Tintoretto och andra Venezianare, de bekanta statsfängelserne, äfvensom »Ponte dei sospiri» öfver hvilken mången nobile bäfvande gått till sin död. — Vidare ifrån spetsen af Markustornet den oförlikneliga utsigten af denna feestad, Lagunerne, hafvet, Lombardiets gröna stränder och längre åt V. och Nord den Majestätiska raden af Alperna med sina hvita hjessor: slutligen hafva vi gjort en utfärd till de s. k. *Murazzi* (i visst afseende Venedigs största märkvärdighet) nemligen de under Republikens välmagtstider med ofantliga ansträngningar och kostnader, till en sträcka af öfver 2 Tyska mil i hafvet och på Lagunernas sandbanker uppförda jättemurarne, för att afhålla det stormiga Adriatiska hafvet från Venezias hamnar (i sanning likt ett Romarverk från de gamla kraftfulla tiderna!) — Efter 6 dagars vistelse i Venedig afreste vi till *Padua*, en stad med många märkvärdigheter men der vi i anseende till tidens korthet uppehöll oss blott öfver en dag, skyndande längre ned åt söder. D. 23 öfverforo vi floden *Adige* och *Po* af hvilka den senare här utgjuter sin leriga vattenmassa till den bredd att jag alls icke undrar det stora sjöbatalier fordom kunnat på denna flod levereras. Dagen därpå besågs *Ferraras* märkvärdigheter bl. a. t. ex. det gallerstängda hvalf, der Tasso satt fängslad i 7 år (för det han vågade älska en Furstinna), — och ankommo s. d. om aftonen till *Bologna*. Af de ting som här väckte min närmare uppmärksamhet, var naturligtvis 1:o det bekanta *målningsgalleriet* der bl. andra herrliga skapelser af målarekonsten, den heliga Cecilia af Raphael måste intaga en hvar betraktare, 2:o af Universitetstillhörigheter dess

Naturalhistoriska och Anatomiska Cabinetter, som visserligen innehålla många goda saker dock mera ställdt på yttre elegans än inre halt. Bland bekantskaper i Bologna vill jag nämna *Alessandrini* Anat. Comp. och Aris Veter:æ Professor (till honom jag från Carus hade recommendation) en snillrik man som har många intressanta arbeten å bane — och den verldsbeckante *Mezzofanti*. Denne är redan c. 60 år gl., liflig och angenäm i allt sitt väsende. Vi tilltalade honom på Tyska, men när han fick veta vår hemort, slog han strax om till Svenska och till vår stora förvåning talade han detta vårt språk ej blott correct och ledigt utan äfven med en ganska god prononciation (Svenska hade han lärt sig af ett händelsevis i Bologna qvarlemnadt fader- och moderlöst svenskt barn.) Ifrån Bologna, som i anseende till sitt utmärkt vackra läge och sitt ganska trefliga folk behagade mig mycket, afreste vi genom Apeniniska bergstrakten och förbi flere vulkaniska lemningar till *Florenz*, der vi likväl af flere giltiga skäl för denna gång uppehöll oss blott i par dagar och om hvilken stad jag därföre i härvarande skrifvelse icke vill någonting särskildt anföra. Den 1 april lemnade vi besagda Florenz aftågande nu rakt på Rom den intressanta vägen öfver Perugia och hafvande till resällskap utom ett par Italienare tvänne mycket hyggliga Fransmän en Grefve Toulouse och en mr de Natter. Sedan vi passerat Toscanas Olivbeprydda, välodlade sluttningar och floddalar och vid inträdandet i den långt mindre cultivate- rade Kyrkostatens område, på en tid lemnat Apeninernas polyedriska nakna klintar, sågo vi om e. m. d. 2 Apr. framför oss den i Historien så bekanta Trasimenska sjön med sina 3 leende öar och ruinbeprydda stränder, och efter skedd visitation i den härbelägna Påfliga Douanen, foro vi på aftonen öfver det märkvärdiga slagfältet der Hannibal så väldeligen tuktade om Romarne under deras C. Flaminius. Att slaget skett på den lilla emellan höjder inkilade slätten vid sjöns östra strand, bevisas bl. a. af den stora mängd

Romerska Epitafier, vingar (?), bronzprydnader, vapen och puniska mynt etc., som i senaste tider blifvit uppgräfna, särdeles invid ett ställe på denna slätt benämndt *Sanguinetto* (ett namn äfven af enkom betydelse härvidlag). Ännu veta landtfolket att omtala »il famoso Annibale» och bland erinringar om denna hjelte lemnar äfven det längre fram belägna Spoleto der en port ännu heter »Porto d'Annibale» emedan han vid denna port, ehuru fruktlöst, bestormat staden. Sedan vi i *Perugia* besett några märkvärdigheter i afseende å skön konst och beundrat stadens vackra läge i en bergstrakt med de herrligaste evigt gröna kullar och höjder, öppnade sig framför oss åter en floddal och — »Vidimus flavam Tiberim» för första gången d. 3 i sagde månad eller hujus, — anländande sedermera förbi det så renommerade *Clitumnus*, öfver det Sommaiska bergpasset, till det bekanta *Terni*. Här försummade vi naturligtvis icke att göra en excursion till det närbelägna så renommerade fallet som Velino-floden gör, utför Marmorklippan (hvaraf namnet »Cascata di marmora»). Ställets riktigt grandiosa skönhet, de töckenomgifna vattenmassorna, hvilka likt silfverhvita band nedhänga utför den branta bergväggen — allt (som J. T:ström kan det närmare beskrifva) gör detta vattenfall till en af de aldra märkvärdigaste punkter i Italien, när härtill kommer att detta sköna skådespel är framkalladt af menskohand; ty man vet att den djerfve *M. Curius Dentatus* lät hit afleda den ostyriga *Velino* och här förena honom med den i underliggande dalen stilla framflytande *Nera*. — Den 5 passerade vi andra gången öfver Tibern på Ponte felice nära ruinerna efter den gamla Umbriska staden *Ariculum* och inträdde så småningom i det döda, ödsliga *Campagna romana* som på så eget sätt förbereder vandraren på det vördnadsvärda målet för dess resa. Den 6, om morgonen fingo vi sigte af S:t Petersdomen och efter att ännu en gång öfverfarit Tibern, »unda flava», höllo vi ungefär kl. 2 e. m. genom »*Porta del Popolo*» (den fordna P. Flaminia)

vårt intåg i det verldsbeherrskande *Roma*. Redan den urgamla Sesostriska Obeliskens som midtframför nämnde port helsar den inträdande, med våld aftvingande honom en gärd af respect, och en mängd andra genast i ögonen fallande saker, förmå nog, att jemte tanken på ortens historiska märkvärdighet, väcka hos den nyss-anlände främlingen en egen poetisk stämning, men en sådan utestängdes snart hos mig och mina reskamrater af en hop ganska prosaiska föremål, som polisbesigtning, visitationer, de tråkiga utbetalningarne med thyåtföljande krängel och gräl m. m. och förnämligast af språng efter rum, ty i anseende till de började och förestående högtidligheterna, voro icke blott värdshus utan äfven många privata hus öfverfulla af resande. Härtill kom den förargliga nyheten, att den nye Påfven behagat rakt dagen före vår ankomst och utan det ringaste afseende på den, låta sin sollena och högtidliga kröning försiggå.

»*Mortalia facta peribunt*».

Naturligtvis kunnen I icke vänta att jag i detta bref skall lemna Er några beskrifningar (om jag ock hade tid dertill) på allt hvarigenom Rom kan mest intressera, då man redan förut eger sådana i så otalig mängd och mångdubbelt bättre; utan jag vill endast uppräknat de viktigaste föremål jag här sett och erfarit och derjemte nämna huru desamma afficerat mitt inre. Det förstås att min uppmärksamhet skulle aldräförst riktas åt de verldsbekanta gigantiska lemningarne, som här ännu finnas af det *fordna Roma*; sedan jag därföre i sällskap med mina reskamrater beträdd den på Monte pincio temmeligen högt belägna Trinita de' Monte, för att efter möjligheten skaffa oss någon allmän öfversigt af det hela, använde vi de första dagarne nästan endast på att se de hufvudsakligaste af Roms ruiner. (Så t. ex. för

att börja med de yttre delarne) murar af det gamla Rom, förnämligast de af Aurelius och Honorius byggda, af hvilka ännu långa sträckor kvarstå, — den bekanta stora Aqueducten, med sina vidt och bredt synliga väldiga arkader, — nära till Tibern Cloaca Maxima, säkert den äldsta af ännu bibehållna gammalromerska inrättningar, — de ofantliga lemningarne af Caracallas, Diocletiani och andras Thermæ, de många Triumfbågarne, särdeles Titi med sina utmärkt sköna basreliefer. — Trajani och Antonini undransvärdt sammanfogade stoder, — den nästan hela Mons palatinus upptagande enorma räckan af de imponerande ruinerna efter Cæsarernas palatser, — af de många tempelresterne t. ex. de sköna kolonnerna efter Jupiter tonantis äfvensom Juno Montas tempel vid Capitolium m. fl. — de mäktiga hvalfven af det s. k. Fridens tempel eller Constantins Basilica, och sluteligen, nästan midt i det nuvarande Rom, det ärevördiga Pantheon Agrippæ, som alldeles ensamt i sitt slag, lik en främling från aflägsset land, emellan moderna palatser uppreser sin mörka allvarsamma hjessa. Mest af allt har dock förvånat mig det verkligen jättelika Colosseum eller Flavii amphitheater: dess af *väldiga Travestinbock* uppstaplade massor, hvilande på den tiofaldiga, ovaltgående raden af bergfasta pelare, väcker ens förundran alltmer ju längre man dem betraktar, — och ifrån den svindlande höjden hvilken utsigt; inåt den numera med altare och små kapeller garnerade arenan och runderomkring den lemningarne efter Subselliernes hvalf, lika gröna terasser öfverom hvaran, och utåt skådar man förnämligast höjderna Palatinus, Celius och Aventinus, hvilka, jemte den mellanliggande slätten, för det närvarande utgöres blott af trädgårdar och strödda villor, der öfverallt ur den yppiga grönskan ruiner efter det gamla Roms herrlighet uppresa sig i mångfaldiga gestalter och sålunda ge en obeskriflig rikedom åt hela denna tafla. Det är bekant att påfven Paul II:dra började med nedrifningen af Colosseum och begagnade dess block

till den långa räckta af kajer han utmed Tibern lät uppföra; sedermera hafva flera stora palatser blifvit byggda af samma material, och till allt detta har likväl icke åtgått mer af denna koloss än ena hälften af yttersta ringmuren med dess arkader och kolonner, — det öfriga har man nu redan begynt att conservera. Annars är svårt att begripa det barbariska raseri hvarmed man ofta i senare tider arbetat på förstöringen af de fornromerska lemningarne, jag vill ej tala endast om byggnaders nedrifvande o. d., men det är ett riktigt helgerån att vid uppförandet af sina palatser låta till kalk förbränna stora hopar af antikens skönaste skulpturverk, hvilket t. ex. den Barberinska familjen skall hafva gjort (hvadan det bekanta ordspråket: »quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini»). Läger man nu härtill de gräsliga förstöringarne och plundringarne Rom fått vidkännas under de vilda folkvandringstiderna, från den besten Genserich ända till Robert Guiscard, och vidare hvad som i aldranyaste tider blifvit härifrån öfver hela den bildade verlden kringströdt; så måste man väl falla i förvåning öfver den yppighet och prakt, hvaraf, att dömma efter allt detta, det fordna Roma glänste före sitt fall. Men efter så många ödeläggelser ligger nu ock den fordom verldsbeherrskande staden djupt begrafven under sina egna ruiner: ty man kan väl anta, att det nuvarande Rom står, i medeltal beräknadt, åtminstone 3 famnar högre än det gamla, hvars ursprungliga stenläggning man till följe af anställda gräfningar, kan flerstädes få se blottad, t. ex. en del af Forum Trajani, stället der Septimii Severi Triumfbåge står o. s. v. — och bädden öfver denna gamla grund består nästan endast af marmorgrus med ymnigt derinneliggande äfven större stycken af kolonner, capiteler och andra bearbetade saker. Naturligtvis har detta grus mest hopat sig på de lägre ställen emellan bergen, hvadan dessas relativa höjd betydligt aftagit, och sålunda t. ex. Capitolium och den så beryktade Tarpejiska klippan numera, i afseende

å sitt läge, se föga imponerande ut. I anledning af allt det nu anförda vill jag summariskt nämna, att jag väl icke tror mig ha någon afgudisk förkärlek för det gamla, men att jag måste räkna de stunder jag använde på beskådandet af Roms fornlämningar till de aldrintressantaste i min hittills genomgångna lefnad, och detta torde man väl ursäkta mig. Derjemte bör jag icke förbigå den genom sådana slags föremål nödvändigt framkallade, så naturliga känslan af vemod, som genomfor mig då jag betraktade denna fordom så glänsande herrlighet och jordens länder beherrskande makt, nu sjelf liggande i stoft och grus. Ingenstädes finner man väl flere och mer allvarligt talande vittnen om den förgängelsens dom, som hvilat öfver throner och välden, likasom öfver enskilda individer, sedan de en gång spelat ut sin roll på den stora scenen: och vid hvarje steg man här tar erinras man om sanningen af *Schillers* höga tanke - »die Weltgeschichte ist das Weltgericht». — Hvad bland de på Vatikanen förvarade antika konstskatterna mig mest intresserat, äfvensom åtskilligt annat, anbelangande isynnerhet plastisk konst, skall jag framdeles något nämna.

(D. 21. IV.)

„Och sången var som om den icke komme
från ett menskligt bröst
Men som en ton från Brejdablick från Gu-
dars sal.“

Äfven beträffande det *närvarande Rom* bör jag väl uti denna min Epistel omförmåla ett och annat, som synts mig vara företrädesvis märkvärdigt. Det är bekant att detta nya Rom upptar blott ungefär hälften af det gamlas utsträckning; men äfven denna rymd erbjuder för ögat många intressanta sidor. Den stora mängden palatser och kyrkor här finnas, vanligtvis i skön och ädel stil upp-

förda, hafva nästan alla till större eller mindre del antika stycken infogade i sina murar eller äro rakt omskapade antika byggnader: och det sätt på hvilket man här i olika tider och efter olika smak förändrat, byggt. hoplappat gammalt och nytt förekom mig flerstädes riktigt bizart, likasom användandet af flere bland de sålunda omskapade byggnaderna t. ex. Antonini Pii tempel, hvilket i sitt moderna skick är upphöjdt till rang och värdighet af påfvelig Douane m. m. En särskild uppmärksamhet förtjena springbrunnarne och vattenkonsterna i Rom hvilka enligt alla resandes omdöme ingenstädes skola finnas af den artistiska skönhet som här t. ex. »Fontana Trevi» eller »Vergine», hvars kolossala Oceanus åkande i sin musselformiga vagn jemte de personifierade floderne och de mångfaldiga ur mörka bergremnor fram-sprutande kaskaderna — är ett riktigt mästerstycke. Men allt detta och hvad Rom för öfrigt i nyare byggnadsväg kan ha att uppvisa, — de många sköna palatserna, gatorna, villorna o. m. d., — är dock af mindre betydenhet i jemförelse med Basilica vaticana eller den verldsbekanta *St. Petersdomen*, otvifvelaktigt det nya Roms största märkvärdighet. Angående dess yttre, så måste man väl medge hvad som blifvit af många påstådt, att de bågformiga sidoportikerna äro för stora i förhållande till sjelfva hufvudbyggnaden, äfvensom det invidbelägna höga Vatikanska palatset något förtar dess effect; likväl tvingas man att beundra framförallt de tre kupolernas djerfva resning och i allmänhet det helas grandiosa gestalt: — när man åter inträder i sjelfva kyrkan, under de vida hallarnes gyllene hvalf, så fångslas man i början af den ofanteliga marmorprakten och den otroligt konstrika utarbetningen af äfven de aldraminsta partier (ehuru i förbigående sagdt, just detta och de mångfaldt kantiga formerna här mindre behaga mig); men kommer man en gång fram till Petri ljusomgifna graf under sin baldachin, och blickar uppåt hufvuddömens majestätiska hvälfning och de orden inunder — »Tu es Petrus et super hanc

petram ædificabo ecclesiam meam et Tibi dabo claves regni coelorum», — så stannar man ovilkorligen likasom fattad af sjelfva Evighetens närvaro, och man måste för sig sjelf tillstå, att dock detta är Christenhetens herrligaste tempel, — så mäktigt är intrycket denna underbara byggnad gör. Man kan äfven beqvämligen uppstiga mellan dômens dubbla hvalf ända till öfversta altanen ja in i sjelfva knoppen, som är 500 fot öfver kyrkans grund belägen och härifrån njuta en den vidsträcktaste utsigt, af staden, campagnan, apenninerne och medelhafvets blåa yta. Såsom Hierarkiens och catolicismens medelpunkt har det närvarande Rom äfven en annan sida af sitt stora intresse, nemligen det bländande ceremoni-system, hvarmedelst Christi synlige ståthållare och St. Peters efterträdare söka att regera det syndiga människosläktet och med de kraftiga nycklarne öppna och tillsluta himmelriket för detsamma: och då, såsom bekant är, dessa andeliga ceremonier äro under den s. k. heliga veckan både talrikare och ståtligare än annars, så vill jag med några ord omnämna de viktigaste jag under denna tid såg, i den ordning de på hvarannan följde. Det första var firandet af palmsöndagen »Festa delle palme» såsom den kallas, hvilken högtidlighet hufvudsakligast bestod i en sollenn procession som, efter en messa i Sistinska Capellet, anställdes. ur detsamma och i dess stora försal: en lång räckta Prester, Domherrar, Biskoppar och Cardinaler samt sluteligen Påfvens sjelf buren fram sittande i thron och under en baldachin utgjorde processionen, och hvad som dervid verkligen var vackert, en hvar bar i handen en oliveqvist och ett stort artificiellt palmlöf. Den följande måndagen och tisdagen voro blott ett slags förberedседagar med vanlig Gudstjenst, små processioner på gatorna o. d.; men isht var att se huruledes den stora mängden till högtiden hit anlända pilgrimmer, äfvensom en hop annat rättroende folk af alla åldrar och kön, hela dagarne ut klevvo på knäna uppför den s. k. »Scala santa» (nära Latera-

nen), eller den till Pilati hus hörande trappa, uppför hvilken vår Herre Christus hade gått och hvilken, för att hindra nötningen, väl numera är brädbetäckt men icke dess mindre af samma kraft och verkan. Onsdagen, Thursdagen och Långfredagen förchades flera saker: utom messor i sidokapellerna af St Petrus var det om aftnarne en stor Reliquiemonstration i samma kyrka, der man från en hög altan framvisade för det gapande folket bl. a. en bit af det sannskyldiga Christi kors, d:o af den heliga lanssen, af den näsduk hvarmed *) Maria Magdalena (som jag tror) aftorkade den blodiga dödssvetten från Frälsarens panna, — allt i strålande silfver och guld infattadt: — i Lateranska kyrkan, som den äldsta, visas ännu större rariteter, t. ex. just samma pekfinger som den otrogne Thomas stack in i Christi sida, äfvenledes en slarfva af den heliga jungfruns lintyg, — ja, i en gammal kyrka nära Rom visas tillochmed ett litet stycke af Christi hud (!!) — Skärthorsdagen upptogs af de stora fotatvagningarne: — efter en messa i Sistina bars påfven dädan, i vanlig procession till den s. k. »sala regia» (allt i vaticanen), der redan förut sutto i full ordning och behörigen med hvit drägt utstyrda tolf för ändamålet utvalda munkar och prester, alla vackra karlar med vördiga skägg, — och sedan en bön blifvit hållen, förnedrade sig den hel. Fadren sjelf, att, följande Christi exempel tvätta dessa utvaldes fötter, den enas efter den andra hela raden utföre; — hvarefter påfven och de nytvagne i procession tågade in i en annan närbelägen sal, der dessa sednare sluteligen undfägnades med den fetaste måltid, dervid betjenade äfven af den h. Fadren sjelfver. Och icke nog med denna fotatvagning, utan på samma dag företogs äfven i någon klosterkyrka här en ännu större tvagning af alla de många pilgrimmernes fötter, hvilken tvagning, då den h. Fadren i egen hög person icke kunde mäg-

*) Den heliga Veronica.

ta med allt detta, verkställdes i hans stad och ställe af en Cardinal. — Men på aftonen af hvarje af förenämde tre dagar sjöngs ock uti Sistinska kapellet det bekanta *Miserere*, alla gånger hufvudsakligen med samma formaliteter, men långfredagen i afseende å sjelfva musiken skönast: — Sedan inemot kl. 5 e. m. Cardinalerna samlats och kort derefter påfven sjelf jemte dess andliga ministrar inträdt, förrättat en bön vid altaret och intagit sin thron; börjar sången, uti en sidoläkare till kapellet, af blott ungr. 20 utvalda röster och alldeles utan accompagnement. Men denna sång är först i vanligt Catholskt messmanér, högst enformiga solos eller unisona chörer, vanligen i allegro ja till och med presto gående, och innehållande antingen Davids psalmer eller Jeremie sånger. Antalet af dessa särskildta, misereret föregående stycken är icke mindre än 15; denna räkka afbruten blott en enda gång af en högtidlig bön jemte en derpå följande skön choral, — och vid slutet af hvarje stycke utsläcktes ett af de 15 invid altaret i detta afseende uppställda ljusen. Naturligtvis blir det på längden ytterst tråkigt att afhöra dessa psalmdeclamationer; men ändteligen lider det till slut, och med det sista ljusets försvinnande utsläckas icke blott altarljusen utan äfven alla andra i kyrkan, undantagande de få som brinna på sånglektaren. Nu stiger påfven från sin thron och faller på knä inför altaret, likaledes knäfalla Cardinalerne och den öfriga församlingen: det är nu skymning, några ögonblicks djup tystnad — och hör! — nu börjar det gudomliga *miserere*. Nästan omärkeligen sagta komma de första silfverskära accorderna likasom ur ett aflägsset fjerran, växa snart till allt mer och de svallande stämmorna in i hvarann, — än bortdö tonerna småningom till ett intet och sväfva åter fram som komme de ur en annan verld, än söndras de till en klagande dissonans och sammansmälta igen till den ljufvaste harmoni tills sluteligen det hela öfvergår i en herrlig lofsång. Jag måste bekänna att jag ännu aldrig

hört menniskoröster i den fulländade och dock enkla skönhet som här, och att dessa stunders erfarenhet, i afseende å konstnjutning, uppväger år af min lefnad. Ty genom detta miserere måste man om någonsin komma till en aning om betydelsen af den underbara konst, som på sina osynliga vingar så mäktigt lyftar själen från stoftet, som tvingar »hatet att smälta bort som isen för vårens sol» och bjuder hjertat att »stifta frid med hvarje jordiskt väsen» Ack om våra sköna choraler så utfördes, huru skulle icke äfven de kunna stämma till andagt! — Dock, jag torde redan synas för mycket svärmisk, och öfvergår därför till min berättelses fortsättning. Den på dessa dagar följande lördagen, eller påskaftonen såsom vi säga, är bestämd för döpelsen af de främmande trosbekännare, som på året kunna vilja antaga den saliggörande catholska tron: nu blefvo tvänne judar, tror jag, med en hop krångliga ceremonier uti det härtill bestämda Constantins Baptisterio döpta. Påskdagen var uti St. Petrus sjelf en sollenn gudstjenst, hvarefter den hel. Fadren, uti all sin skimrande prakt med tiar, baldachin, bentilabrer (?) o. m. d. bars upp på den höga dômbalkongen och derifrån utdelade sina välsignelser åt den ofanteliga, knäböjande folkhopen, som jemte H. Helighets paradtrupper både till häst och fot, intog den vidsträckta Pettersplatsen: och bör ej förbigås, att påfven härvid utom sina välsignelser, nedfällde tvänne skrifteliga certifier om fullkomlig syndaförlåtelse för dem som voro nog lyckliga att uppsnappa desamma. Om aftonen af Påskdagen var hela Petersdômen illuminerad: en verkligen herrlig anblick! den ofanteliga kyrkan med sina kupoler, front och portiker — allt i skimrande eld, och denna i ett enda ögonblick antänd eller rättare aftäckt genom en egen inrättning. Annandag påsk var sluteligen, såsom en final af den heliga veckan, på Castellet S:n Angelo (eller förra Mausoleum Adriani) ett stort fyrverkeri, hvilket jag dock i anseende till min mindre förmånliga plats, ej fick se i sin rätta

prakt. Isynnerhet dessa sista skådespel erinrade mig om det gamla »panem & circenses», för det Romerska folket, och minsann den Hierarkiska politiken synes ej hafva glömt dessa ords mening. För denna gång må det vara nog radoteradt både om det gamla och det nya *Roma*.

Fortsättning.

Neapel den 10 Maj 1829.

Sedan påskhögtidligheterna tagit slut afreste vi tu Nordiske kumpaner, i sällskap med förenämde våre tvänne Fransmän ifrån *Rom*, den 22 sistl:e April, — tågande vidare åt söder. Redan några dagar förut hade vi gjort en liten excursion till det utmärkt sköna *Tivoli*, der sett Anias herrliga vattenfall, de ofantliga ruinerna efter Adrians villa m. m. — och på ett annat håll beträadt den obehagliga Campagnan (om hvars osunda, vulkaniska natur jag en annan gång skall nämna): — nu foro vi genom Albano icke försummade att göra bekantskap med den högst märkvärdiga Albano-sjön jemte dess Emissario, vidare förbi det herrligt belägna *Arricia*, *Velletri* m. fl. orter, och befunno oss dagen derpå d. 23 på den famösa *pontinska* sumpslätten eller de s. k. paludi pontini. Såsom bekant är sträcker sig detta morasland emellan den Sabinska bergskedjan i öster och medelhafvet i vester till en längd af 6 Tskam mil ända ned till *Terracina*, — och sedan tidtals många afloppskanaler der blifvit gräfna (redan af *Theodrich*) har det numera utseendet af en stor äng besädd med en hop sköna skogsdungar och klädd i den lifligaste grönska. Detta allt och isht den yppiga vegetationen, som nu prunkade med svärdslijor och den af poeterna så mekt besjungna *Asphodelos* i mängd, gifver det hela ett ganska behagligt utseende: och denna tafla får ett särdeles lif genom de stora boskapshjordarne här beta och förnämligast de till både gestalt och

lefnadssätt så Hippopotamiska Bufflarne, af hvilka här finnas hundradetals i skocken. De pontinska morasens högst skadliga inflytelser, synnerligen i förbund med natten och sömnen äro allmänt kända, och att till en betydlig del åtminstone växtlifvets exhalationer härtill bidraga syntes mig sannolikt i grund af den enormt digra dunstmassa som, lik en ljusblå gloria, i morgonsolen sväfvade öfver hvarje punkt. Sedan man passerat denna sumpslätt och anländt till det sköna Terracina tätt invid Medelhafvets strand frapperas man af den så bestämdt sydligare karakter som man här på en gång ser vegetationen antaga; ty ssm bekant är, förekommer här för första gången Dadelpalmen i det fria, äfvensom Chamærops humilis, Cactus opuntia o. d. vildväxande, beprydande branterna och bergen, bland hvilka sednare dessutom det med de gothiska ruinerna efter Theodorichs borg erbjuder en ypperlig utsigt bl. a. af Circes ö (Monte circello), de rikligen grönskande hafsstränderna och långt i söder öarne framför Neapelska golfen ja sjelfva Vesuvius. Efter att vidare hafva passerat det utmärkt vackra Mola di Gaeta (derinvid ruinerna efter Ciceros villa finnas) och anlände till *Capua*, hvars härliga »Campagna felice» ger 2- å 3-faldiga skördar om året — fingo vi först ordenteligen och tydligt sigte af nämnde redoutabla vulkan, och sedan vi äfven genomfarit Aversa (d. gls Atella) och de skönaste odlingar, allt likasom en sammanhängande stor trädgård, öppnades ändteligen mellan de gröna löfmassorna utsigten af haf, — vi sågo golfen af Neapel med dess leende stränder och intågade sluteligen i det sköna Parthenope sjelft d. 25 förenämde om eft. m.

Hvad som genast vid inträdet i denna vidt-bekanta stad var mig i ögonen fallande såsom någonting nytt, voro de platta terassformiga taken, balkongerna öfverallt för fenstren, det lifliga halfvilda vimmet, bullret och skriket på gatorna, pöbelns mörka ansigtsfärg och dess mimiska åtbörder, samt sluteligen det myckna dammet, som på de sällan rengjorda gatorne och

platserne, af den lifliga rörelsen och sjövindarne uppväckt, höjer sig i riktigt virflande moln, och hvilket jag ingenstädes sett till den besvärliga myckenhet som här. Efter att hafva fått oss en dyr men mycket god boning i ett hyggligt privat hus och något sett oss omkring, utstakade vi genast en plan för våra beskådningar och excursio-
ner. Kort efter vår ankomst voro vi den 2 maj i tillfälle att öfvervara Skyddspatronens för Neapel, den hel. *Januarii*, andra årsfest (desse äro egentligen tre) och som jag ännu icke ens i sjelfvaste Rom sett någonting så fullkomligen petrificerad catholskt, som de härvid öfliga ceremonierne, så vill jag med några ord försöka att skildra dem. Ungefärligen kl. 14½ (jag vill för kuriositetens skull här med flit nyttja det Italienska tidbestämningssättet) vardt medelst högtidlig procession, krigsmusik och buller Helgonets dyrbara bild buren från dess egentliga logis, cathedralkyrkan S:n Gennaro, till den stora Hofkyrkan S:ta Chiara, der egentligen det bekanta miraklet, fluidileringen, skulle ske. Efter denna förberedelse med thyåtföljande messa etc. lemnades nu den h. Januarius på sin post invid högaltaret alldeles ensam, liksom för att något sansa sig, ända till kl. 20 (något öfver 4 e. m. denna årstid), då hufvudakten började. Efter en sång (?) af biträdande Stadssyndici, folkets äldste, munkar af flere ordnar, prester, capitulares, biskopar etc. med vaxljus i händerne och framförburna standarer och andra emblemer (hvarvid gatpojkar och pack svärmade emellan de vördiga lederna för att uppsamla det från de horisontelt burna ljusen neddrypande heliga vaxet,) begynte, sedan sammanställande krigs- och kyrkmusiken tystnat, en långvarig defilerings af alla de här dyrkade förnämsta helgon förbi den hel. Gennaro. Nemligen dessa eller (hvad som kan vara just detsamma) deras bilder, af silfver och rikt utstyrda, till ett antal af icke mindre än 37 inburos på bår, hvar i sin tur efter rang och värdighet, ända nära till altaret, beröktes der under vördsammelige bugningar af en biskop och

fördes åter tillbaka till sina särskilda kyrkor der de residera. Till venster om altaret invid Januarii bild var posteradt ett antal af åtminstone 40, 50 kvinnor, mest bedagade matronor, hvilka skulle representera den rättrogna föramlingen, och hvarje gång ett helgon närmade sig högaltaret helsades det af besagde qvinnoskara med ett gällt skri och vissa formler uttalade, eller rättare utskrikna, af allesamman på en gång med en egen släpande declamation. Sedan ändteligen denna defilad upphört, inbars under en särkild pomp slutligt den guldomfattade lilla flaskan, der Helgonets blod som en stelnad klump var innelykt, visades för folket och ställdes sedan framför helgonets bild att undergå den mirakulösa förvandlingen. Under väntan på denna fubblade prästerne några gångor med den heliga flaskan, men oupphörligen fortsatte qvinnorna sitt larmande, hvilket egentligen bestod uti en städse upprepad declamation af den apostoliska tron, och hvarje början utmärktes dymedelst att ordet »credo» uttalades med ett långt uthållande starkt skrik. Härunder var dock icke heller den i kyrkan posterade gardesmilitären sysslolös, utan patruller marscherade här vederbörligen, vakter ombyttes etc. alldeles som i ett läger. Men den hel. Gennaro lät länge vänta: de arma qvinnorna skreko så svetten lackade, en folkhop hade småningom bestormat altarestängslet, oaktadt de derinnanför posterade tappre krigsbussarne, och flere bland den der befintliga pöbeln begynte, redan fulle af otålighet, öfverhopa Helgonet med allehanda mindre artiga skällsord, såsom »birbone, furfante, gialla faccia» o. d., hvilka rop man hörde inblandas i qvinnornas gälla credo. Naturligtvis kunde d. hel. Januarius ej länge motstå all denna ståt, utan ungr. kl. 24 klingade ändteligen en liten campanella och se! nu var underverket gjordt. I ögonblicket hof käringskaran upp ett ljudande hurraskri, krigsmusiken äfvensom från Chorkapellet den violinförstärkta sången stämde an, altarbstormningen af den nyfikna hopen blef allmän: det heliga nu-

flytande blodet visades högt för folket och högtidligheten slöts med en jubilerande lofsång till helgonet, en allegrokör af qvinnorna med de orden: »viva viva san Gennaro! — san G:ro gloriose s:n G:ro miraculose viva» etc. — Jag var alldeles yr af denna rasande gudstjenst: flere gånger under densamma förekom det mig som vore dessa ceremonier en opera buffa anställd att förlusta den Evige och jag frågade mig sjelf, hvad väsentlig skilnad man väl kunde uppvisa emellan dessa och de bruk som äro öfliga vid Dalailamas och dylika fester. Också begriper jag ej huru ens qvinnor och öfverspända asketici, då de sett slika hokus pokus, kunna bekväma sig att öfvergå till en religionsform, hvars alltdödande anda är föga mer än en ren afgudadyrkan. Aber satis est om detta ämne och allt annat kyrkoceremoniel.

P. S. Neapel d. 25 Maj.

Tack älskelige Vänner och Bröder för edert högst kärkomna Sändebref af mig inhändigadt, här i Parthenope, d. 11 hujus. Detta bragte mig ett sorgebud, men hugswalade mig äfven med eder för mitt hjerta så dyrbara vänskap. Särskildt får jag äfven yttra min hjertliga glädje och tacksamhet för det äfven en af mig innerligen högaktad Veteran vid vårt Universitet bland sina viktigare icke glömt att sända några rader till sin förra client i främmande lande men äfven greps jag af patriotisk harm genom vissa underrättelser i ert bref: det är som hin ville många bland de dugligaste män bland våra literati — en skär halsen af sig, en ann blir galen af högmod, en tredje etc. — och hela förrådet är, Gud nåde! icke synnerligen stort. — På bror Hvassers bref skall jag omständeligen svara en annan gång vid ett lägligare tillfälle: och anbelangande Bröderna Sahlbergs och Tengströms uppdrag, så har jag, äfven deras exhortation förutan, tänkt göra och vill äfven allt framgent göra allt hvad jag i afseende å tid och råd förmår. Nu skulle följa att orda

något vidare om Neapel äfvensom de af dess märkvärdiga omgifningar jag sett — Vesuvius, Herculanium, Pompeji, Pestum, Capri, Sorrento, Ischia, Bajæ, Aversa, etc., men detta allt torde beqväm-
ligen kunna, till ett sednare sändebref uppskjutas. Huru länge jag blir här i Syd-Italien kan ej ännu sägas.²¹⁾ En Reusdal som jag träffat hos Preussiska Ministern i Rom, ber helsa Argelander. — Eder

Ii.

Paris den 11 Juli 1830.²²⁾

Kärälskelige Bröder!

»Salam aleikum! säger Araben: Allah vare med Eder! lägger jag till, i desse Hundturke- och Barbaresk-tider. — Jag hoppades att I, käre Bröder! änn en gång och nemligen på Paris, skullen skrifvit till mig ett generalsändebref — enskildt hafva Bröderne Argelander, Linsén och Keckman det gjort, hvarföre de härmedelst högeligen betackas, mutta eipä mitään kuulunut: detta hindrar mig likväl icke att nu, för sista gången från utrikes botten, tillskrifva Er) och förthenskull, sine ulteriori præfamine ad rem memet confero. — Mot medlet af April i våras lemnade jag *Heidelberg*, efter ett nära halfårs vistande derstädes och icke utan vemod, ty så hade jag redan hunnit bli hemmastadd på denna högst angenäma ort, och der förvärfvat hjertliga vänner, hvilkas erinring alltid skall bli mig dyrbar. Det bar af till den renomerade Riksstaden *Frankfurt am Main* der jag uppehöll mig några dagar under Påskhelgen och vid d. s. k. messans början. Under denna tid skänktes mig äfven en obeskriflig njutning

²¹⁾ Om det antydda brefvet blifvit skrifvet (hvilket är troligt), så har det ännu icke åter framkommit ur sin 65-åriga glömska.

²²⁾ Härförinnan synes luckan vara mycket stor.

genom en concert som den bekante violinisten *Paganini* gaf. Denne märkvärdige man är en konstnär i ordets sannaste bemärkelse: med en förundransvärd skicklighet förstår han att beherska alla regioner af tonernas verld och sålunda röra de doldaste strängar i människohjertat, hela skalan af de deri boende känslorna igenom. Särdeles hänförande äro hans fantasier: så kan jag alldrig glömma det intryck på mig gjorde en sådan, en *canto appassionato*, der t. ex. *adagiot* slöts med en slitande gråt, men det strax derpåföljande *allegro* bortqvitterade all veklagan medelst en chorus af nakna galstener (Ve! dessa ord »gråt, qvitter» etc. böra ej tagas figurligt, ty de voro verkliga efterhärmingar af naturen till en förvånande grad af likhet.) Bland mina Frankfurter bekantskaper må jag nämna er Herr *Berly* Senator och mkt bildad man och naturforskare, *Kretschmar* och *von Hayden*: den bekante *Rüppel* har jag här i P:s träffat. — Från »*Frankonerfurd*» tog jag kosan rakt åt Paris: passerade *Mainz*, den ståtliga *Rhen* nu för 4:de gången, tågade sedan väl förståendes icke mera lill fots, utan i deligensvagn öfver *Saarbrücken* etc., *Epernay* (champagner-vinets hufvudort), de *catalauniska* fälten, *Metz*, samt *Chalons sur Marne* (der jag ihogkom Guds gissel *Attila*), *Meaux* m. fl. orter (besagde namn äro väl huller om buller uppräknade, men macht nichts) — ja (för böfveln i våld de der *parentheserne*), så tågade jag till denna ofanteliga stad, dit jag någon dag vid slutet af samma besagde *Aprilis* anlände i högönskelig välmåga och ungefär på samma tid som den *krabaten* *Kungen* i *Neapel* jemte sin *Kungiska* der inträffade. Till dessas äro anställda *Hertigen* af *Orleans* en stor fête med thyåtföljande illuminationer så prålände att sjelfva månen blef flat, — för mig deremot hade min dråpelige vän och resekumpan *Wahlberg* af de Odödelige *Wahlberget* men af de dumma människorna ofta *Wahlenberg* kallad) bums en kostelig bål punsch i redo, den vi jemte några andra *Nordboer* med fröjd, sång och gamman

tömde för våra vänner i nordén, för våra vandringsminnen och vår egen samt hela världens framgång. Enkannerligen I Tengströmmar, som rest, veten hvad det är för ett oskattbart delicium att isht. på främmande ort få återse en vän-i-banco och resekamrat hvars sällskap man en tid saknat; min glada afton alltså denna gång kunnen I begripa. — Nu har jag i två månaders tid uppehållit mig i denna de menskliga dårskapernas stora hufvudstad, kringvankat i detta väldiga lusthus der allt finnes hvad nutidens civilisation har utsökt äfvensom onaturligt att erbjuda, och beskådat de vida hallarne af denna luxens och modernas bländande bazar. I brokigare sammanställning än någonsin förut har jag här varit i tillfälle att se människobarnens mångfaldiga öden: tätt jemte hvarann de skarpaste motsatser af höghet och låghet, rikedom och armod, lycka och elände, ihogkommande jag härvid hvad Bellman säger:

„Hör kamrater en är stor
och en ann är liten
en på lyckans trappor bor
och en ann i —.“

(Jag ber att I åtminstone för Bellmans skull ursäkten mig detta sista gemena ord.) Derjemte har det varit mig af särdeles intresse att söka studera mig in i den Franska nationalkaracterens både goda och onda sidor, — hvarvid mig bland annat fallit i ögonen den hos Fransoserna så liffliga industrin, — högre drifven än jag den annorstädes hittills sett, och deremot, in malam partem, deras lättsinnighet, ytlighet och höga grad af blott med deras s. k. decéne förgyllda känslolöshet och vildhet: och i grund af denna sistnämnda erfarenhet finner jag ganska rimlig den vansinniga karacter som utmärkte den Franska Revolutionens blodscener. Annars i förbigående: den Franska qvinnan behagar mig mer än den Franska mannen: — h. e. nu talar jag fullkomligen abstraherande från alla sexual-tycken; — förty [Nu kommer åter en alldeles förbaskad parenthes, sogar

med unci utstyrd, ty saken är den, att som jag ej förr än d. 11 ofvantecknade hujus kom mig till denna beskrifning, men tillika samma dags afton afreste från Paris, alltså hann jag ej längre än så, den gången och uti resbestyren, — får derföre nu fabricera fortsättningen, i dag d. 16 uti den Holländska staden s. *Gravenhage* gemenligen *Haag* benämd: och till en början helsar jag er käre bröder! medelst ett duktigt glas äkta Holländiskt eller »Binnenländisches bier», som jag nu håller på att tömma heit makligen på min kammare å thet »wirthshuis Hanau van den Heer Regenbogen» — — —. Asch! det gjorde godt, och nu alltså vidare.] Ja, jag ville säga, att jag har mycken aktning för den franska qvinnan i anseende till hennes raskhet, drift, klara förstånd och hushållsaktighet, (som väl bör skiljas från huslighet, hvaraf hon ej särdeles är hänförd): hon är ekonomiens primum movens i en familj och ännu aldrig har jag sett slika handtverkar- och handelsmanshustrur som här. Beträffande öfriga kvaliteter, den smakfulla klädseln, sylflätta gången, instinet för anständigheten, etc., så kunde jag, om det lönade mödan och saken ej annars vore så bekant, skriva en hel comparativ Gynäcologie, h. e. derutinnan afhandlande såväl de Junoniska och lata Italienskorerna, som ock nu de Holländska fruentimren, hvilka äro feta, blonda, tunga, sömniga, skäligen vackra, godhertade, sedesamma. Men lemnom dessa saker: »annat är det med våra broddar». Af hvad mig mest intresserar i Paris, nemligen de medicinska och naturvetenskapliga institutionerna, har jag under denna korta tid knappt hunnit få en allmän öfversigt, än mindre företaga några speciellare forskningar eller studier. De stora naturaliesamlingarne i Jardin des plantes äro eder *T:strömmar* bekanta: likaledes, åtminstone Dig Joh. M:gns, huru vidlöftiga, talrika och spridda de Parisiska sjukhusen äro; — och jag har dock icke kunnat undgå att egna några dagar åt en mängd andra föremål, som konstgallerierna på Louvern, i palais de Louxem-

bourg etc. Bland Frankrikes förnämsta i Paris boende vetenskapsmän äro tvänne heroer, för hvilka jag, sedan jag nu lärt känna äfven deras personlighet, alltid skall hysa en djup vördnad; — den ena är *Cuvier*, Zoologins nulefvande konung, pour ainsi dire, och till hvilken jag varit bjuden par ggr; — den andra *Dupuitren*, hvars stora anseende såsom chirurg är bekant, till hvilken jag från Heidelberg hade en recomendation. Bland öfriga utmärkta personer med hvilkas bekantskap jag blifvit behedad, må jag nämna t. ex. den celebre dårläkaren *Esquivral*, en ganska älskvärd man. (Hans privata dårhus i *Fory-sur-Seine* är ypperligt, det bästa jag ännu sett.) Vidare *Blainville* (Malacologen), särdeles spirituel, håller mycket intressanta föreläsningar, — *Serres*, en ganska redbar anatom och fysiolog, *Magendie*, *Richerand*, *Bresiset*, *J. Cloquet*, m. fl. Annars tror jag mig på de franska lärde kunna lämpa (h. e. i allmänhet) det ordspråket att allt är icke gull som glimmar; ty, med några få utmärkta undantag, äro de alla mer eller mindre ytliga, bry sig föga om andra nationers vetenskapliga arbeten, tro sig sjelfva vara de förnämsta i verlden och hafva en särdeles lätthet att parlera om allehanda saker, hvilket de kalla »esprit» (de arma Tyskarne tillägga de i allmänhet blott »intelligence» d. v. s. redigt förstånd och kunskaper). Så mycket det nästan beständigt regniga vädret medgifvit har jag äfven (jemte *W—berg* och andra nordbor) gjort excursioner till de märkvärdigaste af Pariser-omgifningarne, för att nämna t. ex. *Charenton*, der det största allmänna dårhuset, stående under *Esquivrals* vård finnes, — *Bicetre*, detta famösa vansinnighetens, armodets och brottets förvaringsställe, — *Bois de Boulogne*, denna lifliga Freyas hage af alla älskande i Paris så mycket besökt, — *Meudon*, hvarifrån man har en oförliknelig skön utsigt af hela Paris och denna del af Seinedalen, — slutligen *Versailles* jemte alla åt det hållet liggande trakter, *S:t Cloude*, *Trianon*, *Marly*, etc. Denna

sista var en af de angenämaste vandringar jag någonsin gjort: ett det ljufligaste väder, glada vänner och landsmän tillsammans, vattenkonsterna i Vslls spelade i dessa väldiga löfhallar, den svala skuggan med den grönskimrande dagern öfverst och dertill denna yppiga, ännu något södern apande vegetation, hvilket allt, jemte hålvägarne m. m. väckte hos mig än en gång de angenäma erinringarne af Italiens »boschi soav' ombros'e deliciosi»: Såsom ofvan är nämndt, lemnade jag *Paris* den 11 hujus, och höll den 13 derpåföljande mitt högtidliga intåg i *Brüssel*, der jag täcktes bli hela 8 timmar, tagande i ögnasigte slottsparken och stadshuset. Uti städerna efter Brslls börjar sedan Holländskan småningom allt mer låta höra sig, och man ser på de sirliga snygga husen Hlldska inskriptioner, flera påminnande om renlighetens iakttagande och i allmänhet riktade emot svyneri: så t. ex. såg jag i *Mecheln* på ett gathörn med sköna lettrer skrifvet — »het is verbode hier te p—n» o. s. v. (och för en slik alchymisk destillations-åtgärds skull finnes invid väggen på gatan de skönaste bleckpyttsar o. d.) — Anbelangande mina språkåtgärder i detta land, så har det härmed varit något knaggligt; ty på värdshusen i de städer jag hittills besökt talar man franskan och tyskan vida mindre än jag hade föreställt mig det: det går likväl med conversationen, ehuru högst comiskt, när jag till vanlig tyska inblandar, efter omständigheterna ord som t. ex. *van, op, doer, tat, uit* och annat slikt satans tyg. — Aber: Detta skrifver jag från *Rotterdam*, söndagen den 18 hujus: ty märkande i går, att Myn Heer Regenbogen in den Haag tycktes bli mig för dyr, och äfven af andra orsaker, tog jag min Matts ur skolan och begaf mig hit; bor nu i »Het klene Skippershuis», men ty värr! här är icke billigare utan snarare tvärtom. Från Haag gjorde jag genom den sköna skogsparken en promenad till *Schevelingen*, der jag åter en gång fick se det öppna hafvet, hvafs majestätiska anblick alltid gör mig en obeskriflig fröjd. Här badade jag för

första gången i Nordsjöns böljor, — men fann till min ledsnad kusten alldeles arm på sjödjur, några vanliga fisk- och musselarter undantagna. Här finnes en skäligen god inrättning för saltsjöbad, desslikes en hel skärgårdsflotta af fiskarefartyg: qvinnorna härstädes, hvilka äro starka och komliga, gå med koftor, breda förkläden, blanka hjälmartade maskiner om nacken och stora korgar (d. v. s. detta sistnämnda plagg bära de på hufvudet): — de ädla hundarne äro här mkt allmänt förnedrade till dragök. Från dessa fader Flamands stora ängsodlingar och ladugårdar tänker jag nästkommande tisdag låta i en ekstock ro mig öfver sjön till gamla Londons ståtliga Rusthåll, — och efter en tids dervaro bär det af, utan särdeles uppehåll, rakt åt hemlandet. — Jag måste bekänna att detta återvändande hem obeskrifligen kostar på mig: så mycket har jag smakat på denna fröjd att blicka ut i naturen och verlden att, om jag ännu egde ett par tusen R:dr B:co till disposition, jag genast skulle, äfven trots all min kärlek till mitt fädernesland och allt hvad jag der dyrbart eger, återbegifva mig till södern, så länge de spända vingarne bära mig och jag är fri. Sed necessitas veget,²³⁾ hvad är alltså att göra: — följakteligen torde jag vid början af nästa September månad anlända till Åbo och alltså lifslevande få återse Er, mine redelige älskade vänner. — Naturligtvis kan jag icke mera vänta bref från Eder, — utan får derföre nu hjerteligen tacka er för alla de gladeliga Epistlar jag på utrikes botten från Er erhållit. I förbigående rigtar jag härmedelst ock en egen sorts tacksägelse till bror *Pippingsköld*, som alla sina både husfaderliga och Embetsomsorger oaktadt, icke försummat att så ofta, så ord- och känslorikt skrifva till mig, hvilken hans omtanke alltid skall bli mig ett vedermäle af den vänskap hvarmed han mig omfattat. — Nu är pappret slut och jag vill vandra ut för

²³⁾ Sista ordet är kanske: cogit.

att se Erasmi minnesvård m. m. — Fördenskuld
Gud vare hos Er och mån väl! Vi träffas snart.
Eder trofaste vän

Imman. Ilmoni.

P. S. Detta bref adresserar jag till Dig, Bror Argelander! emedan jag ej vet hvar Bror *Linsén* nu under ferierna månde uppehålla sig. Bäste! sänd till *Keckman* och *Majoren* hvar sin af närlagde Extrablätter, isynnerhet det till *Keckman* angår fataljer. — Hälsa mycket din fru. När du träffar *Haartman* så säg honom min synnerliga helsning jemte tacksägelser för hans åtgärder beträffande mitt penningeverk. Han är väl i Åbo, förmodar jag, — och kan jag derföre få träffa honom personligen vid genomresan derstädes.

Tillägg af utg. De två samlingarna af *Ilmonis* bref, utgifna 1891 och 1894, lemna ej en nog oafbruten redogörelse för hans resa. Jag har hoprats på nya bidrag till den, och tyckes ej heller svikas deri. Sammanhang i fakta torde kunna skapas genom att ur *I:s* dagbok medels i brefven saknade data komplettera luckorna. När det nu föreliggande var ordnad till tryck, fick utg. del af sagda dagbok, som visserligen å ena sidan är mera hopträngdt, å andra deremot mer i sammanhang än specialanteckningarna skildrar resan.